

ਵਤਨੇ ਦੁਰ

WATNO DUR
Jan./Feb. 1980
P.O. Box 67681 Stn. 'O'
Vancouver, B.C. V5W 3V2

ਜਨਵਰੀ / ਫਰਵਰੀ 1980

SEE US NOW AND AVOID THE LAST MINUTE RUSH

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਪੱਛਮੀ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

PH: 824-2311
10 a.m. to 8 p.m.
Mon to Sun
Office Hours
VANCOUVER, B.C.
(AT FIRST AVE.)
675 MAIN ST.
(MANAGER)
DALIT S. SIDHU

PH: 872-7827
10 a.m. to 8 p.m.
Mon to Sat
Office Hours
VANCOUVER, B.C.
370 E. BROADWAY
101 KINGSGATE MALL
(MANAGER)
FAZAL R. KHAN

Autoplain 1980

For Your 1980 Insurance Renewal Visit Your Friendly and Experienced Year Around Service Agent.

Kingsgate Insurance Agencies

ਦ ਦਫਤਰਾਂ ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਦਿਓ ਅਤੇ 1980 ਲਈ ਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਇਨਸ਼ੁਰੈਂਸ ਖਰੀਦੋ

- ਤੁਹਾਡੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਸਟਾਫ
- ਦੋਸਤਾਨਾ ਵਰਤਾਓ
- ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ
- ਸਾਲ ਭਰ ਲਈ ਵਧੀਆ ਤੇ ਤੁਰੰਤ ਸੇਵਾਵਾਂ
- ਕਿਸਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਨਸ਼ੁਰੈਂਸ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ

SEE US NOW AND AVOID THE LAST MINUTE RUSH

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਵੈਨਕੂਵਰ ਵਿਚ ਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਇਨਸ਼ੁਰੈਂਸ ਦੇ ਦਫਤਰ

ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਭੀੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅੱਜ ਹੀ ਫੁਨ ਕਰੋ

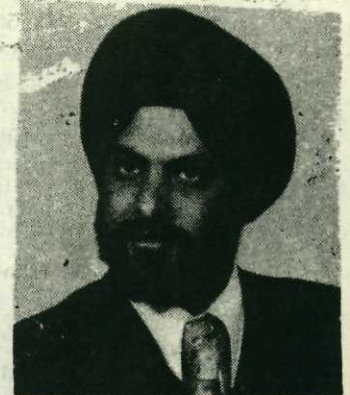

FAZAL R. KHAN
(MANAGER)
104 KINGSGATE MALL
370 E. BROADWAY
VANCOUVER, B.C.

Office Hours:
Mon. to Sat.
10 a.m. to 9 p.m.
PH: 872-7827

ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਪਿੰਗ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਦਫਤਰ ਖੁਲਾ ਰਹੇਗਾ

DALJIT S. SIDHU
(MANAGER)
6679 MAIN ST.,
(AT 51ST. AVE.)
VANCOUVER, B.C.

Office Hours:
Mon. to Sun.
10 a.m. to 9 p.m.

PH: 324-2311

LITERARY & CULTURAL
MONTHLY OF PANJABI

THE WATNO DŪR

P.O.Box 67681 Stn. 'O'
Vancouver, B.C. V5W 3V2

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ
ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਸਕ-ਪੱਤਰ

ਵਤਨੇ ਦੂਰ

P.O.Box 67681 Stn. 'O'
Vancouver, B.C. V5W 3V2

VOL. 8 No. 78 Jan/Feb, 1980
2nd Class Mail Reg. No. 3233 **Canada-U.S.A. \$6.00**
ANNUAL SUBSCRIPTION: **Other SEA \$6.00**
Countries AIR \$9.00

EDITOR:
Sadhu, 437-9014

ADVERTISING EDITOR:
Karamjit Ghuman, 321-6081

CIRCULATION EDITORS:
Amarjit Chahal, 892-3085
Sarwan Boal, 437-0849

MANAGING EDITOR:
Paul Binning, 879-3339

ADVISER:
Ajmer Rodey, 438-7793

WATNO DUR REPRESENTATIVES:

- Surinder Dhanjal, 252-6008 (Windsor)
- Ragbir Mand, 325-9564
- Iqbal Ramuwalia, Vancouver
- Gurcharan Tallewalia, Richmond (271-4742)
- Gill Avtar, Calgary (279-6510)
- Dave Jatana, Prince Rupert 627-7209
- Harnek Mann, Pr. George (564-6245)
- J. S. Aulakh, Mission (826-4888)
- Avtar Rodey, Quesnel (992-7578)
- Tej Sandhu, Quesnel (992-6775)
- Satwant Deepak, Edmonton 484-6423

Surinder Kailay
P.O. Box Ramgarh
Distt. Ludkiana — 141113
Punjab, India

Jasbir Bath
19 Summertrees Ave. L4920D
Greasby Merseyside
Liverpool, England

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ:-
ਕਹਾਣੀ:- ਇਕਬਾਲ ਆਪਲ, ਮਹਿੰਦਰ ਮੱਠੂ
ਲੇਖ:- ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਨਿੱਕਰ
ਕਵਿਤਾ:- ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਜੱਸ
ਉੱਕੜ ਵੇਲਾ
ਪੁਸਤਕ ਚਰਚਾ:- ਕੁਲਵੰਤ ਕੰਵਲ, ਸੁਰਜੀਤ ਕਲਾਮੀ
ਬਲਦੇਵ ਜੀਮਾ, ਸਲੀਮ ਨਗੰਗੀਰ
ਗੀਪੋਰ:- ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ, ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ
ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ, ਖਾਣਡੇ ਭਿੰਡਰ
ਸੁੱਖ ਚਿੱਤਰ:- ਸੁਰਿੰਦਰ ਯੰਨਲ

All officeholders and members of
WATNO DUR PUBLICATIONS
(Reg'd.) past and present have been
and are honorary associates of
WATNO DUR.

ਵਤਨੇ ਦੂਰ ਵਿਚ ਡੁਬੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ
ਵਤਨੇ ਦੂਰ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ
ਵਿਚਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਰਸ।

ਅਮਬੀਕਾ ਫੂਡਜ਼

ਵਧੀਆ ਤੇ ਸਸਤੀ ਗਰੋਸਰੀ ਨੈਣ ਲਈ
ਸਾਡੇ ਸਟੋਰ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਓ।

**Largest of it's kind in
North America**

ਦੁਸਰਿਆ ਦੀ ਸੇਲ ਪ੍ਰਾਈਸ
ਸਾਡੀ ਰੈਗੂਲਰ ਪ੍ਰਾਈਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

**British Columbia's
Finest Indian
Grocery Store**

327-0295

5125 VICTORIA
DRIVE VANCOUVER

Try Raja's Famous

**TANDOORIE CHICKEN
MAKKI—DI-ROTTI & SAAG**

AT

Tandori Hut

LICENSED

PHONE: 325-5014

7209 Main St. Vancouver

**FOR YOUR
INSURANCE
NEEDS:
SUCH AS —**

- * AUTO INSURANCE
- * BUSINESS
- * COMMERCIAL
- * HOME OWNERS
- * TRAVEL INSURANCE

BALDEV SANGRA
BUS: (604) 321-4125
RES: (604) 687-7711
PAGER: 7648
RES: 325-5857

Autoplan

ਹਰ ਪਕਾਰ ਦੇ ਬੀਮੇ ਜਿਵੇਂ ਕਾਰ, ਟ੍ਰੱਕ,
ਮਕਾਨ, ਅਤੇ ਕੰਪਰ ਆਦਿ ਲਈ ਸਾਡੀਆਂ
ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ।

W. H. Gallagher Ltd.

5186 VICTORIA DR.
VANCOUVER, B.C. V5P 3V2

If you are looking for

- * Quality
- * Quality
- * Price

* After sale service when
buying your car contact

Kuldip S. Jhand

ਕਿਸੇ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਕਾਰ ਖੀਦਣੀ ਜਾਂ
ਟਰੇਡ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਖੀਦਣ
ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਕੁਲਦੀਪ ਝੰਡ
ਨੂੰ ਮਿਲੋ ਜਾਂ ਫੁਨ ਕਰੋ
Office

521-7731

Res. 524-4137

**WESTMINSTER
CHEVROLET-
OLDSMOBILE**

12 th Ave. at Queens Ave
New West Minster

ਜਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ

ਇਕਾਈ ਅਰਪਣ

ਗੱਡੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਦੌੜਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਲਫਮਣ ਸੌਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਘੰਟਾ ਕੁ ਹੋਰ ਬਾਕੀ ਹੈ — ਉਹ ਜਗਰਾਉਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਰਿਕਸ਼ਾ ਕਰਕੇ ਬਸ ਅੱਡੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੱਸ ਬਹਿ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਉਤਰੇਗਾ।

ਲੰਮੇ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਫਮਣ ਕੁਝ ਬੱਕਿਆ ਬੱਕਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲੁਧਿਆਣਾ — ਫੇਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਜਗਰਾਉਂ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਹੀ ਕੱਟੀ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤਕ ਬੈਠਣ ਦੀ ਸੀਟ ਰੀਜ਼ਰਵ ਕਰਵਾਈ ਸੀ। ਸੀਟ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਹੀ ਗਈ। ਜਿਸ ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸੀਟ ਮਿਲੀ ਉਹ ਸਾਰਾ ਡੱਬਾ ਹੀ ਰੀਜ਼ਰਵ ਸੀਟਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਡੱਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਭੀੜ ਸੀ। ਏਨੀ ਹਫੜਾ ਦਫੜੀ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਡੱਬਾ! ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਉਸੇ ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਹੀ ਘੁਸਣਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਰਾ ਡੱਬਾ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਤੁੜੀ ਆਗੂ ਤੁੰਨਿਆਂ ਪਿਆ ਸੀ। ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਫਿੱਟ ਕਰਕੇ ਬਿਠਾ-ਗਈਆਂ ਹੋਣ। ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਕਿਤੇ ਰਤਾ ਮਾਸਾ ਪੈਰ ਮੁਕਲੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਥਾਂ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ ਬਿਸਤਰਾ ਸੁਟ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸੀ — ਕੋਈ ਟਰੰਕ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੀੜੀ ਸੁਲਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕੋਈ ਪੀਪੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਉੱਘ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਵਾਰੀ ਨੇ ਰਤਾ ਮਾਸਾ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਆਖਿਆ ਬਈ ਇਹ ਡੱਬਾ ਰੀਜ਼ਰਵ ਸੀਟਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਆ ਤਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਝਟ ਗਲ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਅਸੀਂ ਕਿਹੜਾ ਬਿਠਾ ਟਿਕਟ ਤੋਂ ਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਬੈਠਣ ਦੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਰੀਜ਼ਰਵ ਕਰਵਾਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ — ਸਾਰੀ ਗੱਡੀ ਨਹੀਂ। ਅਖੇ ਆਪ ਤਾਂ ਸੀਟ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਜਾਈਏ ਤੇ ਅਸੀਂ ਖੜੇ ਵੀ ਮਾੜੇ ਲਗਦੇ ਆਂ। ਕਈ ਸਵਾਰੀਆਂ ਤਾਂ ਏਨੇ ਭੀੜ-ਭੜਕੇ ਤੇ ਰੋਲੇ ਗੋਲੇ 'ਚ ਵੀ ਬੰਸੁਧ ਹੋ ਕੇ ਸੌਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਲਫਮਣ ਨੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਹੀ ਕੱਟੀ। ਚਲੋਂ ਬੈਰ — ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ — ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਗਰਾਉਂ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ।

ਲਫਮਣ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੁਤ-ਕੁਤਾਰੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮਾਂ ਪਿਉ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਗੁਦਗੁਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ ਕਪੜੇ ਲਏ

ਤੇ ਵਾਸਬੇਸਨ ਅਗੇ ਜਾ ਖਲੋਤਾ। ਬਰੱਸ ਕਰਕੇ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋਤਾ। ਤੌਲੀਏ ਨਾਲ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਮਿੱਟੀ ਘੱਟਾ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ। ਨਵੀਂ ਪੈਂਟ ਕਮੀਜ਼ ਪਾਈ। ਟਾਈ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕੀਤਾ। ਖਿੰਡੇ ਪੁੰਡੇ ਸਾਮਾਨ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਸੁਟਕੇਸ ਵਿਚ ਰਖਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਖਿੜਕੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਝਾਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਰਖਤ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਫਸਲਾਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ 'ਚ ਅਜੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜੰਗਲ ਪਾਣੀ ਲਈ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪੱਥਾਂ ਭਾਰ ਬੈਠਿਆਂ ਦੇਖ ਵੀ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੱਡੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਲੈਂਦੇ। ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਸੰਗ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ।

ਲਫਮਣ ਪੂਰੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਪਿੰਡ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿੰਨਾ ਚਾਅ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ! ਕਿੰਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਸ ਨੇ — ਹਰ ਕੋਈ ਸਰਾਹੇਗਾ। ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਚਾ ਨਾਲ ਉਹ ਸੁਆਦ ਸੁਆਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਡੋਟੇ ਭਰਾ ਦਾ ਖਤ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਗਲੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਲਗ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਮੁੰਡੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ 'ਚ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਯਾਦ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਲਾਲਟੈਨ ਦੀ ਕਾਲੀ ਸਿਆਹ ਦਿਮਨੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਈ ਮਕਾਨ ਪੱਕੇ ਵੀ ਬਣ ਗਏ ਹੋਣਗੇ। ਕਈ ਬੰਦੇ ਉਸ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਬਾਰੇ ਪੁਛਣਗੇ..... ਚੀਂ ਚੀਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਸੱਚਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਗੱਡੀ ਦੀਆਂ ਬਰੇਕਾਂ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗੱਡੀ ਡਕ ਡੋਲੇ ਜਹੇ ਖਾਂਦੀ ਰੁਕ ਗਈ। ਜਗਰਾਉਂ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਭਾਤ ਭਾਤ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। "ਆਲ੍ਹ ਫੁੱਲੇ।" "ਗਰਮਾ ਗਰਮ ਪੂੜੀ।" "ਚਾਹ ਬਈ ਚਾਹ।" "ਅਜ ਦਾ ਤਾਜ਼ਾ ਅਖਬਾਰੇ।" ਲਫਮਣ ਉਠ ਕੇ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ਉਥਾਸੀ ਭੰਨ ਕੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਕੀਤਾ। ਕੁਲੀ ਨੂੰ ਸੁਟਕੇਸ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਰਿਕਸ਼ੇ 'ਚ ਬੈਠ ਕੇ ਬੱਸਾਂ ਦੇ ਅੱਡੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

ਸਵੇਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੱਸ ਦੇ ਅੱਡੇ ਤੇ ਖਾਸ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸਨ। ਲਫਮਣ ਨੇ ਬੱਸ ਦੇ ਟਾਈਮ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਕੀਤਾ। ਅਜੇ ਪੌਣਾ ਘੰਟਾ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਬੱਸ ਤਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸਾਮ ਦੀ ਆਈ ਖੜੀ ਸੀ। ਉਹ ਟਿਕਟਾਂ ਵਾਲੀ ਖਿੜਕੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਰੂਮੀ ਦੀ ਟਿਕਟ ਕਟਵਾਈ ਤੇ ਸੁਟਕੇਸ ਨੂੰ ਬੱਸ ਦੀ ਛੱਤ ਉਪਰ ਰਖਵਾ ਦਿਤਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਕੁਝ ਸੌਖਾ ਸੌਖਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਖਰੀਦੀ ਤੇ ਚਾਹ ਵਾਲੀ ਦੁਕਾਨ ਉਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਚਾਹ ਦੇ ਕੱਪ ਲਈ ਆਖ ਕੇ ਅਖਬਾਰ ਦੀਆਂ ਮੰਟੀਆਂ ਮੰਟੀਆਂ ਸੁਰਖੀਆਂ ਉਤੇ ਨਜ਼ਰ ਫੇਰਨ ਲਗਾ। ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨ ਮੰਲੇ ਜਹੇ ਕਪੜੇ ਨਾਲ ਮੱਖੀਆਂ ਨੂੰ ਉੜਾ ਕੇ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਲਿਆ ਰਖਿਆ।

ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, "ਬੌਝੇ ਬਿਸਕੁਟ ਜਾਂ ਡੱਬਲ-ਰੋਟੀ ਆਵੇ ਜੀ।"
 ਲਫਮਣ ਨੇ ਨਾਂਹ ਵਿਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਦਿਤਾ।
 ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ - "ਬਾਬੂ ਜੀ, ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਤਾਜ਼ਾ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਾ ਦਿਓ।"

ਲਫਮਣ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ ਤੇਰੀ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਮਾਲ ਛੱਡ ਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਤਾਜ਼ਾ ਈ ਤਾਜ਼ਾ।

ਲਫਮਣ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਨਹੀਂ।"
 ਜਦੋਂ ਲਫਮਣ ਨੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਲਗਿਆ। ਸੱਚ ਸੱਚ ਕੇ ਲਫਮਣ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਬਿਕਰ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਹਮਜ਼ਮਾਤੀ ਵੀ ਸੀ। ਬਿਕਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਦਿੱਲਾ ਸੀ। ਛੇਵੀਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਨਾ ਟੱਪਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਕਰ ਬਾਰੇ ਹੁਣ ਤਕ ਯਾਦ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਛੇਵੀਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ "ਬੁੱਕ" ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਆਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦਸਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਬਿਕਰ ਨੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ - "ਬੀ-ਓ-ਓ-ਕੇ ਬੁੱਕ - ਬੁੱਕ ਦੇ ਅਰਥ ਬੱਕਰਾ।" ਸਾਰੀ ਕਲਾਸ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸ ਪਈ ਸੀ। ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਬਿਕਰ ਦੇ ਤਾੜ ਕਰਦਾ ਬੱਪੜ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਚੰਗਾ ਘਸੁੰਨ-ਕੁਝੇ ਘਸੁੰਨ ਫੇਰਿਆ। ਮਾਸਟਰ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, 'ਸਾਲੇ ਮੱਕੀ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤੇ ਧੜੀ ਧੜੀ ਸਾਗ ਖਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਨ ਆ ਜਾਦੇ ਆ। ਲੱਸੀ ਪੀ ਪੀ ਘੁਕੀ ਚੜ੍ਹੀ ਪਈ ਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਿਥੋਂ ਆਵੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਘੁਸਣ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਵੀ ਛੱਡਣ।' ਫੇਰ ਲਫਮਣ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਬਿਕਰ ਦਾ ਘੁਉ ਅਮਲੀ ਸੀ। ਹਰ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫ਼ੀਮ ਦੀ ਤੋੜ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਫ਼ੀਮ ਖਾ ਕੇ ਐਵੇਂ ਅਵਾ ਤਵਾ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਫ਼ੀਮ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਖਾ ਲਈ ਤੇ ਬਿਕਰ ਦਾ ਪਿਉ ਵੀ। ਲਫਮਣ ਬਿਕਰ ਵਲ ਗੌਹ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬਿਕਰ ਹੈ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲਗਾ - "ਕਿਉਂ ਬਈ, ਤੂੰ ਰੂਮੀ ਆਲਾ ਬਿਕਰ ਨਹੀਂ।"

ਬਿਕਰ ਝਟ ਸੁਣ ਕੇ ਬੋਲ ਉਠਿਆ, "ਹਾਂ - ਹਾਂ - ਮੈਂ ਬਿਕਰ ਹਾਂ।"

"ਬਾਈ ਸਿਆ - ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਤੇਨੂੰ ਸਿਆਣਿਆਂ।"
 ਲਫਮਣ ਪਲ ਭਰ ਲਈ ਚੁਪ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - "ਮੈਂ ਲਫਮਣ ਆਂ।"

ਬਿਕਰ ਦੇ ਕੁ ਮਿੰਟ ਉਸ ਵਲ ਟਿਕਟਿਕੀ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਸਿਆਣ ਕਦਦਾ ਹੋਇਆ ਬੌਰ ਦਾ ਕਹਿਕਾ ਲਗਾ ਕੇ ਹੋਂਸਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ - "ਲੈ ਬਈ ਗਊ ਦੀ ਸੈਂਹ - ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹੁਣ ਪਛਾਣਿਆ।"

"ਤੂੰ ਲੱਛੁ ਐਂ।"
 ਚਮਿਆਰਾਂ ਦਾ ਲੱਛੁ।
 ਅਸਲ ਵਿਚ ਤੂੰ ਟੋਰ ਬਹੁਤ ਕਦਿਆ।
 ਤਾਹੀਂ ਸਿਆਣ 'ਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।
 ਨਾਲੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਦੇਖਿਆ।
 ਲਫਮਣ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਬਿਕਰ

ਨੂੰ ਧੜੀ ਧੜੀ ਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਦੇ -
 "ਭੇਣ ਦੇਣੇ ਦਾ -
 ਮਾਂ ਦਾ ਯਾਰ -
 ਬੈਠੀ ਦਾ ਪੁੱਤ -"

ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸੈਕਸ਼ਨ ਅਫਸਰ ਲੱਗਾ ਤੇ ਇਹ ਸਾਲਾ ਲੱਛੁ ਈ ਸੱਦਦਾ। ਲਫਮਣ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਗਸ਼ ਪੈਂਦੀ ਏ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਮੁਣਸ਼ੀ ਵੀ ਲਗ ਜੇ ਤਾਂ ਝਟ 'ਕੀਤੇ' ਤੋਂ 'ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਂ ਏਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਾਠੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕੀਤਾ। ਬੀ. ਏ. ਕੀਤੀ - ਫੇਰ ਐਮ. ਏ. ਕੀਤੀ। ਸੈਕਸ਼ਨ ਅਫਸਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਪਰ ਲੱਛੁ ਤੋਂ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਟੱਪ ਸਕਿਆ। ਫੇਰ ਲਫਮਣ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਬਿਕਰ ਤਾਂ ਮੂਰਖ ਆ। ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੀ ਸਮਝ। ਮੂਰਖ ਨੇ ਤਾਂ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਆ।

ਬਿਕਰ ਲਫਮਣ ਨੂੰ ਪੁਛ ਰਿਹਾ ਸੀ - "ਕਿਉਂ ਬਾਈ ਤੂੰ ਫੁਟੀ ਅਇਆ। ਸੁਣਿਆ ਫੇਜ਼ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਚੰਗੀ ਆ। ਸੁਣਿਆ ਖ਼ੁਰਾਕ ਵੀ ਤਕੜੀ ਮਿਲਦੀ ਆ।"

ਲਫਮਣ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਹੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਖੂਹ ਦੇ ਡੱਡੂ। ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਵੀ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ - ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਐ ਬਈ ਫੇਜ਼ 'ਚ ਭਰਤੀ ਆ। ਫੇਜ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੰਦਾ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਜਾ ਈ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਬੱਸ ਦਾ ਸਮਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਲਫਮਣ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ - ਕਿ ਹਾਂ - ਮੈਂ ਫੁਟੀ ਆਇਆ - ਚਾਹ ਦੇ ਪੈਸੇ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਰਖੇ ਤੇ ਬੱਸ ਵਲ ਨੂੰ ਵਧ ਗਿਆ।

ਸਵਾਰੀਆਂ ਬੱਸ ਵਿਚ ਬੈਠ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ। ਕੰਡਕਟਰ ਟਿਕਟਾਂ ਚੈੱਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਮਾਈ ਨੂੰ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ - "ਆਹ ਨਿਆਣੇ ਨੂੰ ਗੋਦੀ 'ਚ ਕਰ ਲੈ ਮਾਈ, ਅੱਧਾ ਟਿਕਟ ਲੈ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਆ ਬਈ ਸਾਰੀ ਸੀਟ ਮਿਲ ਜੇ।"

ਟਿਕਟ ਚੈੱਕ ਕਰਕੇ ਕੰਡਕਟਰ ਨੇ ਸੀਟੀ ਵਜਾਈ। ਕੁਝ ਘੁਰ ਘੁਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੋਈ ਤੇ ਬੱਸ ਚਲ ਪਈ।

ਲਫਮਣ ਪੂਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਖਿੜਕੀ ਵਾਲੀ ਸੀਟ ਕੱਲ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਸੱਜ ਪਾਸੇ ਰੂਮੀ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਆਪਸ 'ਚ ਘੁਸਰ ਮੁਸਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਬੰਦਾ ਦੂਜੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ - "ਲੈ ਬਈ ਤੂੰ ਅੱਧ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ।"

ਦੂਜੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾਂਹ ਵਿਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ।

"ਲੈ ਦੱਸਾਂ ਫੇਰ।"

"ਦੱਸ।"

"ਇਹ ਚਮਿਆਰਾਂ ਦਾ ਲੱਛੁ ਆ।"

ਉਹ ਤਾੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸ ਪਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ - "ਲੱਖੂ ਦਾ ਲੱਛੁ। ਮਾਂ ਜਾਬਾ ਸਿਆਣ 'ਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਦੇਖ ਕਿਮੇਂ ਹੱਡ ਅੰਗੂੰ ਨਿਖਰਿਆ ਬੈਠਾ। ਲੈ ਬਈ ਇਹਦੀ ਮਾਂ ਵੀ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਲਾਈ ਅੰਗੂੰ ਛਕੀ।"

ਲਫਮਣ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਟਾਈਮਜ਼ ਤੇ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਚਲ ਰਹੀ ਘੁਸਰ ਮੁਸਰ ਨੂੰ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ

ਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀਸਾ ਉਸ ਦੇ ਬੰਨਾਂ 'ਚ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ।

ਰੂਮੀ ਦੇ ਬੰਨੇ ਬੰਦਿਆ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੰਦਾ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਲੈ ਬਈ ! ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲੱਛੂ ਬੰਡੇ ਬੁੜੇ ਦੀ ਸੱਟ ਲਗਦਾ । ਕਹਿੰਦੇ ਬੰਡੇ ਬੁੜੇ ਦੀ ਬੰਤੀ ਨਾਲ ਆੜੀ ਸੀ ।"

ਦੂਜਾ ਬੰਦਾ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ - "ਠੀਕ ਆ ਭਾਈ ! ਸਾਡੇ ਬੁੜੇ ਦੀ ਨਾ ਹੋਉ — ਬੰਡੇ ਦੀ ਹੋਉ । ਬੰਡੇ ਬੁੜੇ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਕਲੇਰਾ ਆਲੇ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਸੀ । ਬੰਤੀ ਤਾਂ ਸੀਲ ਗਾ ਅਰਗੀ ਸੀ । ਭੋਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਖੜਦੀ । ਜਿਹੜਾ ਮਰਜ਼ੀ ਪੱਠਿਆ ਦਾ ਬੱਬਾ ਸਿੱਟੇ ਕੇ ਚੋਲੇ ।"

ਬੱਸ ਨਹਿਰ ਦੇ ਪੁਲ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਹੀ ਸੀ । ਲਛਮਣ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਚਲਦੀ ਬੱਸ 'ਚੋਂ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦੇਵੇ । ਬੜੀ ਮੁਸਕਲ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਈ ਰਖਿਆ । ਉਹ ਇਉਂ ਘੋਸਲ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਸੁਣ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ।

ਘੁਸਰ ਮੁਸਰ ਜਾਰੀ ਸੀ । ਇਕ ਬੰਦਾ ਬੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ — "ਕਿਉਂ ਸਾਲਿਓ ਜੱਕਤ ਮਾਰੀ ਜਾਨੇ ਓ । ਕਿਸੇ ਦੇਖਿਆ ਬੰਤੀ ਨੂੰ ਖੇਹ ਖਾਦਿਆਂ ।"

ਦੂਜਾ ਬੰਦਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ — "ਲੈ ਦੇਖਣ ਆਲੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਆ । ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਿਆਣਾ ਨਿਆਣਾ ਜਾਣਦਾ । ਨਾਲ ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਕੰਮ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਦਖਾ ਕੇ ਕਰਦਾ ।"

ਸਾਰੇ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ । ਫੇਰ ਕੋਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ — "ਬਈ ਜੇ ਬੰਤੀ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰੇ ਨਾਲ ਕੁੱਤੇ ਖਾਣੀ ਨਾ ਕਰਦੀ । ਕਹਿੰਦੇ ਸ਼ੇਰੇ ਨੇ ਕੋਈ ਪੁੱਠੀ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬੰਤੀ ਨੇ ਉਹਦੀ ਬੜੀ ਲਾਹ ਪਾਹ ਕੀਤੀ ।"

ਇਕ ਹੋਰ ਬੰਦਾ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ — "ਇਹਦੇ 'ਚ ਕੀ ਆ । ਸ਼ੇਰੇ ਨੇ ਧੱਕਾ ਜ਼ੋਰੀ ਕੀਤਾ ਹੋਉ । ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਦਾ ਹੁੰਦਾ । ਭਾਈ ਸੀਟੀ ਮਿਲੇ ਦੀ ਗਲ ਆ । ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਗਧੀ ਵੀ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਦਿੰਦੀ । ਟੀਟਣੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਸੁਰਤ ਕੁਲਾ ਦਿੰਦੀ ਆ ।"

ਇਕ ਹੋਰ ਆਵਾਜ਼ ਉਭਰੀ — "ਕੀ ਸਾਲਿਓ ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਗੰਦ ਬਕੀ ਜਾਦੇ ਓ । ਕੋਈ ਚੱਜ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੋ । ਅਕਲ ਤਾਂ ਆਉਣੀ ਨਹੀਂ । ਅਕਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਡਾਂਗ ਲੈ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਆ । ਮਜ਼ਾਲ ਆ ਘਰ 'ਚ ਬੜਨ ਦੇਣ ।" ਨਾ ਜਣੇ ਲਛਮਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੀ ਕੁਝ ਸੁਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੰਦਾ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਰੁਖ ਨਾ ਬਦਲਦਾ ।

ਗਲਬਾਤ ਫਸਲੀ ਬਾਰੇ ਚਲ ਪਈ — "ਲੈ ਬਈ ਮਾਰਤੇ ਮੀਂਹਾ ਨੇ । ਇਹਦੀ ਧੀ ਦੀ ਹਟਣ 'ਚ ਈ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ । ਮਾੜੀ ਜੂੀ ਧੁੱਪ ਲਗਦੀ ਆ — ਫੇਰ ਮੀਂਹ ।"

"ਕਣਕ ਕਿਥੋਂ ਸੁੱਕੇ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਖੇਤੀ ਨਾਲੋਂ ਮਾਹਟਰੀ ਚੰਗੀ ਆ । ਭਾਵੇਂ ਮੀਂਹ ਆਵੇ ਭਾਵੇਂ ਝੱਖੜ — ਮੂੰਨੇ ਪਿਛੋਂ ਤਨਖਾਹ ਤਾਂ ਵੱਟ ਤੇ ਪਈ ਆ ।"

"ਜੁਨ ਤਾਂ ਜੱਟ ਦੀ ਮਾੜੀ ਆ । ਬਾਰਾਂ ਮੂੰਨੇ ਤੀਹ ਦਿਨ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ।"

"ਲੈ ਬਈ ਕਿਹੜਾ ਮਹਿਕਮਾ ਜਿਥੇ ਛੁਟੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ । ਫੰਸੀ ਵੀ ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਲ ਛੁਟੀ ਆਉਂਦੇ ਆ ।"

' ਲੈ ਆਹ ਪੁਲਸ ਆਲੇ ਈ ਲੈ ਲੈ । ਮੂੰਨੇ ਪਿਛੋਂ ਬੱਧੀ ਤਨਖਾਹ । ਉਪਰਲੀ ਆਮਦਨੀ ਵਖਰੀ । ਦਾਰੂ ਪਾਣੀ ਮੁਖਤ ਤੇ ਲੱਕਾ ਦੇ ਚਿੱਤੜ ਵਾਧੇ ਦੇ ਕੁੱਟਦੇ ਆ..."

ਕੰਡਕਟਰ ਸੀਟੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ — "ਰੂਮੀ ਆ ਰਿਹਾ ਭਾਈ ਰੂਮੀ । ਰੂਮੀ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਖੜੀਆਂ ਹੋ ਜੋ ।"

ਰੂਮੀ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ । ਰੂਮੀ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਬੱਸ 'ਚੋਂ ਉੱਤਰ ਗਈਆਂ ।

ਲਛਮਣ ਸੁਟਕੋਸ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜੀ ਫਿਰਨੀ ਫਿਰਨੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਈ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਦਾ ਘਰ ਸੀ । ਅਜੇ ਕੁਝ ਕੁ ਕਦਮ ਹੀ ਤੁਰਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਆਦਮੀ ਬੱਲਦ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ — "ਲੈ ਬਈ ਇਹ ਤਾਂ ਭੈਣ ਗ..... ਲੱਛੂ ਲਗਦਾ । ਲੈ ਦੇਖ ਲੈ । ਕੱਲ ਮਾ ਜਾਥੇ ਦੇ ਨਲੀ ਲਮਕਦੀ ਸੀ ਹੁਣ ਕਿਮੇ ਔਤਾਂ ਕੀ ਮਟੀ ਅੰਗੂ ਨਿਖਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ।"

ਦੂਜਾ ਬੰਦਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ — "ਬਈ ਹੱਦ ਕਰਤੀ ਕਤੀੜ ਨੇ । ਕਹਿੰਦੇ ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਜਿਥੇ ਬਡੇ ਬਡੇ ਬਜੀਰ ਰਹਿੰਦੇ ਆ ਉਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ।"

ਲਛਮਣ ਕੁਝ ਹੋਰ ਅਗੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਬੁੜੀ ਦੂਜੀ ਬੁੜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ — "ਨੀਂ ਇਹ ਤਾਂ ਬੰਤੀ ਦਾ ਲੱਛੂ ਲਗਦਾ । ਮਖਿਆ ਗਲ 'ਚ ਸਰਕਾਰੂ ਪਟਾ ਪਾਇਆ ਨੀਂ । ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਲਗਦਾ । ਚਮੜੇ ਦੀ ਪੇਟੀ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦਿੰਦੀ ਆ ।"

ਲਛਮਣ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਜਿਹੀ ਆਈ । ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ ਲੱਕਾ ਦੀ । ਲੈ ਆਹ ਬੁੜੀਆਂ ਟਾਈ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੂ ਪਟਾ ਦਸ-ਦੀਆਂ । ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੱਲਟ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੂ ਪੇਟੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਬੇ-ਤਹਾਸ਼ਾ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ । ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ 'ਚ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹੀ ਉਹੀ ਰੋਲਾ ਪਾ ਕੇ ਦੱਸ ਦੇਵੇ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਥੋਂ ਦੀ ਕਿਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਲੱਕ ਕਿਥੇ ਖੜੇ ਹਨ । ਉਸ ਨੇ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਬੁਕਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਗੁੱਸਾ ਖੁੱਕ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ । ਉਹ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਅਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ । ਕੱਲੀ ਕੱਲੀ ਬੁੜੀ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਪਲੱਸ ਰਹੀ ਸੀ । ਉਹ ਡਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ 'ਏਸ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਕਿਤੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪੱਗ ਨਾ ਦਹਿ ਜਾਵੇ । ਬਜ਼ੁਰਗ ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਬਾਪੜ ਰਹੇ ਸਨ । ਨਿਆਣੇ ਨਿਕੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਦੇਖ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਲਛਮਣ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕਾ ਸੀ । ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ । ਘੁਟ ਕੇ ਛਾੜੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ । ਵੇ ਤੂੰ ਆਉਣ ਦੀ ਚਿੰਠੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪਾਈ ਲਛਮਣਾਂ ।" ਪਿਉ ਨੇ ਰੱਜ ਕੇ ਪਿਆਰ ਦਿਤਾ । ਲਛਮਣ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਛੁਟੀ ਆਇਆ ਸੀ । ਮਮਤਾ ਨਾਲ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਛਲਕ ਪਈਆਂ । ਜਿੱਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਾਂ ਆਖ ਰਹੀ ਸੀ — "ਵੇ ਲਛਮਣਾ — ਤੈਨੂੰ ਮਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਯਾਦ ਨਾ ਆਈ ? ਵੇ ਤੂੰ ਪਿਉ ਦੇ ਮੰਗ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ । ਵੇ ਤੇਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ 'ਚ ਜੀਅ ਲਗਿਆ..."

ਲਫਮਣ ਦਾ ਪਿਉ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ - "ਲੈ ਐਸੇ ਰੋਣੇ ਪੋਣੇ ਲੈ ਕੇ ਬੈਗੀ। ਅਡੀ ਦੂਰੋਂ ਮੁੰਡਾ ਆਇਆ - ਕੁਸ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਕਰ।"

"ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਵੀ ਕਰਦੀ ਆ। ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਾਲਜੇ ਨੂੰ ਠੰਡ ਪੋਗੀ।"

ਲਫਮਣ ਦੀ ਮਾਂ ਤੇ ਪਿਉ ਜਿਵੇਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖਿੜ ਜਿਹੇ ਗਏ। ਪਰ ਆਪ ਉਹ ਕੁਝ ਬੁਝਿਆ ਬੁਝਿਆ ਸੀ। ਆਂਦੀ ਗੁਆਂਦੀ ਉਸ ਦੀ ਖਬਰ ਸਾਰ ਲੰਣ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬਿਲਕੁਲ ਲਹੂ-ਲਹਾਣ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ।

ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਲੋਟ ਗਿਆ। ਸਫਰ ਦੀ ਬਕਾਟ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਕੁਝ ਨਿੱਸਲ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਮਾਂ ਸਿਰਹਾਣੇ ਬੈਠੀ ਪੱਖੀ ਝੱਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਲਫਮਣ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਲ ਦੇਖ ਦੇਖ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਲਫਮਣ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਾਰੀ ਸਨ ਪਰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ। ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸਵੇਰ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਲ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੂਈਆਂ ਚੁਭੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਤਿੱਖੀਆਂ ਸੂਈਆਂ। ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਸੋਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਹਰ ਖਿਆਲ ਲਹੂ-ਲਹਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਤਿੱਖੀਆਂ ਚੋਭਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਬਚ ਸਕਦਾ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਚੋਭਾਂ ਦਾ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਛਲਣੀ ਛਲਣੀ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਉਦਾਸ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਡਿਆਂ ਉਤੇ ਘੜੀਸ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਪਿਉ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ - "ਚਿੱਤ ਤਾਂ ਠੀਕ ਐ ਲਫਮਣਾ।"

ਲਫਮਣ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਕਹਿ ਸਕਿਆ। ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਪਿਉ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਕਹਿ ਸਕਿਆ।

ਮਾਂ ਨੇ ਵੀ ਪੁੱਛਿਆ - "ਪੁੱਤ - ਦਿੱਲਾ ਜਿਹਾ ਲਗਦੇਂ। ਕੀ ਗੱਲ ਆ?"

ਲਫਮਣ ਬੌੜਾ ਜਿਹਾ ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ?

ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮੰਜਿਆਂ ਉਤੇ ਚੜੇ ਗਏ। ਲਫਮਣ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ। ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਮਤ ਮੁੜ ਕੇ ਸਵੇਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਭਾਰ ਬਣ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਮਨ ਦਾ ਭਾਰ ਝੱਲਣਾ ਕਿਹੜਾ ਸੌਖਾ! ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨੀਂਦ ਕਿਥੋਂ ਆਉਂਦੀ? ਕਸ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚੀ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਤੇ ਪਿਉ ਅਜੇ ਜਾਗ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਚਾਅ ਨਾਲ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ। ਉਹਨਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਲਫਮਣ ਸੌ ਗਿਆ ਹੈ। ਲਖੂ ਬੰਤੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਮੁੰਡਾ ਪਸ ਨੀਂ ਲਗਦਾ।"

ਬੰਤੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ - "ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਮਸੱਸਿਆ ਲਗਦਾ। ਐ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਨੂੰ...।"

ਲਫਮਣ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਘੋਸਲ ਵੱਟ ਕੇ ਲੋਟਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਮਾਂ ਤੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਚੀਕ ਚੀਕ ਕੇ ਆਖੋ - ਹਾਂ - ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਪਿੰਡ ਹਲਕੇ ਕੁੱਤੇ ਅੰਗੂ ਵੱਢ ਖਾਣ ਨੂੰ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤਕ ਉਸ ਦੇ ਪਿਉ ਨੇ ਲੱਖੂ ਹੀ ਰਹਿਣਾ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਉਮਰ ਭਰ ਲੱਛੂ ਤੋਂ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਟੱਪ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮਾਂ ਤੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਤਾਂ ਉਠ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਉ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲਖੂ ਚਮਿਆਰ ਦਾ ਖੂਨ ਦੋੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਹੀਂ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ ਉਹ ਸਰਾਸਰ ਗਲਤ ਹੈ। ਏਥੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ। ਸਭ ਕੁਝ ਜਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਹੈ। ਬਿਜਲੀ ਜਰੂਰ ਆਈ ਹੈ ਪਰ ਰਸਨੀ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਕੁਝ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਮੋਚਦੇ ਸੋਚਦੇ ਨਾ ਜਾਣ ਕਦੇ ਉਸ ਦੀ ਅੱਖ ਲਗ ਗਈ।

੦ ੦ ੦ ੦ (ਪੰਨਾ ੨੨ ਅੱਖੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨੀਂਦ)

REAL ESTATE BUYING, SELLING OR TRADING YOUR PROPERTY — ALWAYS REMEMBER YOUR REALTOR!

HARPAL TOOR

Res. 524-9848
Off. 324-3888

ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਇਦਾਦ ਖਰੀਦਣ
ਜਾਂ ਨਕਦ ਵੇਚਣ ਲਈ
ਹਰਪਾਲ ਤੂਰ
ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿਓ!

T. J. LOVEROCK REALTY
5316 Victoria Dr., Van. B.C.

ਪਾਕਿਸਤਾਨ: ਫੌਜੀ ਰਾਜ ਦੀ ਘਾਤਕ ਦਾਸਤਾਨ

ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ

ਸਰਹੱਦੋਂ ਪਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਮਹਿਬੂਬ ਸ਼ਾਇਰ, ਨਾਵਲਕਾਰ ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਸੈਨੱਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਫਖਰ ਜਮਾਨ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਿਹਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਦੁਰਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਝੂਠੇ ਕੇਸ ਦੀ ਵਲਗਣ ਵਿਚ ਵਲਕੇ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਸਾਹੀਵਾਲ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੋਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ਾਇਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਿਸਾਨ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਉੱਘੇ ਕਾਰਕੁਨ ਤੇ 'ਪੈਟਰੀਆਟਿਕ ਲਾਈਅਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ' ਦੇ (ਦੇਸ਼-ਭਗਤ ਵਕੀਲ ਜ਼ਬੇਬੰਦੀ) ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸਲੀਮ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ-ਵਾਰੰਟ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਫੌਜੀ ਜੁਡਲੀ ਉਸਦੀ ਬੀਵੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁਲੀਸ ਥਾਣੇ ਲਿਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਬੀਵੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ ਦਿਨ ਡਰਾਇਆ ਧਮਕਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਲਾਹੌਰ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੀ ਤਾੜਨਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪੁਲੀਸ ਤੇ ਫੌਜ ਆਪਣੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਉਤੇ ਬਜਿੱਦ ਹੈ। ਫੌਜ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਉਹੋ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਹੈ ਜੋ ਭੁੱਟੋ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਲਈ ਜਨਰਲ ਜ਼ਿਆ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ ਉਤੇ ਬਾਂਦਰ-ਨਾਚ ਨੱਚਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ਭੁੱਟੋ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਫੌਜ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵਾਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਫੌਜੀ ਰਾਜ ਵਾਲੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵਿਰਲੇ ਟਾਂਵੇਂ ਲੋਕ ਹੀ ਫੌਜੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਤੇ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਫੌਜੀ ਜੁਡਲੀ ਨਿਸ-ਦਿਨ ਆਪਣੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੀਆਂ ਨੁਮਾਇਸ਼ਾਂ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੁਮਾਇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਚੇਤਨਤਾ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਬੇ-ਗੁਨਾਹ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਉਹ ਜੁਲਮ ਦਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਸ਼ਾਇਦ ਨੀਰੋ ਵੀ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਵੇ। ਬੰਤਾਂ ਤੇ ਕੋਰਤਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਲਹੂ-ਗੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡਿਆਂ ਸਮੇਤ ਨੀਮ-ਸੋਏ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸਟਰੈਚਰ ਉਤੇ ਸੁੱਟ ਫੌਜ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਡੱਕਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸਿਆਸੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹਸਨ ਨਾਸਰ ਵਾਂਗ ਸ਼ਹੀਦ

ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਇਸਦਾ ਪਤਾ ਤਾਂ ਫੌਜੀ ਜੁਡਲੀ ਦੇ ਰਾਜ-ਖਾਤਮੇ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਲਗੇਗਾ।

ਏਸ ਵੇਲੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਫੌਜੀ ਜੁਡਲੀ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਵਹਿਸ਼ਤ ਇਕੋ ਦਾਅ ਉਤੇ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਇੱਕੋ ਇਕ ਟੀਚਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਵੱਜੋਂ ਨੂੰ ਚਾਹੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਪਤਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਵਟੀਆਂ ਹੋਣ ਬੰਦੀਵਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਫੌਜੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਟੀਚਾ ਤੀਹਰਾ ਹੈ: ਸਰੀਰਕ ਕੈਦ ਦੋ ਨਾਲ ਨਾਲ ਫੌਜੀ ਜੁਡਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕੈਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਰੀਰ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਬੰਦੀ ਲਈ ਫੌਜ ਨੂੰ ਕੋਰਤਿਆਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਭ ਸਕਦਾ।

ਇਸ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਤੇ ਮੱਧ-ਕਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਜਨਰਲ ਜ਼ਿਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਸਾਜ਼ਸ-ਨੁਮਾ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਖੁੱਦ ਹੀ ਇਸਲਾਮੀ-ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦਹਿਸ਼ਤ-ਨੁਮਾਇਸ਼ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤੋਹੀਨ ਹੈ।

ਜਮਾਤ-ਇ-ਇਸਲਾਮੀ, ਜਮਾਤ-ਇ-ਉਲਮਾ-ਇ ਪਾਕਿ-ਸਤਾਨ ਤੇ ਅਸਗਰ ਖਾਂ ਦੀ ਤਹਿਰੀਕ-ਇ-ਇਸਤਕਲਾਲ ਆਦਿ ਪਾਰਟੀਆਂ ਫੌਜੀ ਤਸੱਦਦ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈਆਂ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ-ਸਾਫ਼ੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਭੁੱਟੋ ਦੇ ਫੌਜੀ ਕਤਲ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਈਵਾਲ ਹਨ।

ਭੁੱਟੋ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਾਕਿ-ਸਤਾਨ ਦੇ ਜਮਾਤ-ਇ-ਇਸਲਾਮੀ ਮੁਲਾਂ-ਮੁਲਾਣੇ ਜਨਰਲ ਜ਼ਿਆ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ-ਨੁਮਾਇਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਵੰਗਾਰਕੇ ਗੈਰ-ਇਸਲਾਮੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੰਭ ਕਾਰਨ ਜਮਾਤ-ਇ-ਇਸਲਾਮੀ ਦੇ ਮੁਲਾਣੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਅਵਾਮ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਵੱਕਾਰ ਗੁਆ ਬੈਠੇ ਹਨ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਫੌਜ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਰੋਲ ਲਗ ਭਗ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜਿੰਨਾਂ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਇਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ ਲਿਆਕਤ ਅਲੀ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਕਤਲ ਇਸ ਪਾਸੇ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਸੀ। ਮੀਆਂ ਮੁਮਤਾਜ਼ ਦੇਲਤਾਨਾ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਹੱਥ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖ ਤਫਤੀਸ਼ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਤੇ ਅਸਲੀ ਦੋਸ਼ੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਬੱਚ ਗਏ। ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅੰਦਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਉਪਰਲੇ ਤਬਕੇ ਦੀ ਗੈਰ-ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪਹਿਲੀ ਸਿਆਸੀ ਸਾਜ਼ਸ ਸੀ।

ਲਿਆਕਤ ਅਲੀ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਕਤਲ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਖੰਡਤਾ ਦੇ ਬੀਜ ਬੰਦਿਤੇ ਤੇ ਕੌਮੀ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ-ਘਾਤ ਵਿਰੁੱਧ ਉਹ ਨਫਰਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਫਰਤ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬੇਹੱਦਾ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ।

ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅੰਦਰ ਫੌਜ ਦੇ ਰੋਲ ਵਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰਿਆਂ ਅਜ ਜੋ ਗਲ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦਾ ਜਨਮ-ਦਾਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂਹ ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਤਕ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਫੌਜੀ ਹਾਕਮ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਚੰਗ ਮਾਰ ਦੇਂਦੇ। ਏਥੇ ਇਹ ਗਲ ਵੀ ਯਾਦ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂਹ ਗ਼ੈਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਸੀ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਤਕ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿਚ ਮਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲਿਆਕਤ ਅਲੀ ਉਤੇ ਜਿਹੜੀ ਗੋਲੀ ਦਾਗੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਖਤ ਗ਼ੈਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਆਕਤ ਅਲੀ ਵਲ ਸੀ ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਕਾਰਨ ਤੇ ਵਸੋਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕਾਰਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬੋਲਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਅਚਾਨਕ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਉੱਪਰ ਨੰਬਰਦਾਰ ਬਣ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਜਾਤੀ-ਜਮਾਤੀ-ਜਗੀਰੂ ਰੁੱਚੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਉਥੇ ਤਬਕੇ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸੌਂਕਣ-ਸਾੜਾ ਸੀ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਰਾਜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਜਨਰਲ ਆਈਜ਼ਨ-ਹਾਵਰ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸਮੇਂ ਕੋਰੀਅਨ ਜੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਫੌਜ ਦਾ ਰੋਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਉਤੇ ਅਯੂਬਸਾਹੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਫੌਜ ਦਾ ਰੋਲ ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁੱਝੇ ਅਮਰੀਕੀ ਅਸਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਕੋਰੀਆ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਫੌਜੀ ਔਡਿਆਂ ਦੀ ਔਤੁਰਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਔਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਈਰਾਨ ਤੇ ਤੁਰਕੀ ਵਿਚ ਸੌਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਉੱਪਰ ਜਾਮੁਸੀ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਵੀਅਤਨਾਮ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਾਰਨ ਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਭਾਰਤ, ਚੀਨ ਤੋਂ ਕਈ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜੰਗ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਇਤਹਾਦੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸੌਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨਾਲ ਸਿਆਸੀ ਦੋਸਤੀ ਕਰਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਹਾਨਾ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਖਿਆ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵਡੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਗੁੜ੍ਹ ਦੇ ਸਿਵਾ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ।

ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਅਯੂਬਸਾਹੀ ਦਾ ਫੌਜੀ ਦਹਾਕਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਭਾਟ ਤੌਰ ਉਤੇ ਇਹ ਆਰਥਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਦਹਾਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਖਰਬਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀ ਆਰਥਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਚਿਰ-ਸਥਾਈ ਨੁਕਸਾਮ ਇਹ ਹੋਏ :

1. ਬਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਆਪਣੇ ਅਮਰੀਕੀ ਮਾਲਕ ਦਾ ਸਰਕਸ-ਜੋਕਰ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।
2. ਘਰੇਲੂ ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਮੁਲਕ ਲੰਮੇਂ ਸਮੇਂ ਲਈ ਫੌਜ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।
3. ਖਰਬਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਝੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੌਮੀ ਸਨਅਤ ਲਾਉਣ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਦਰਾਮਦ ਕਰਕੇ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਜਿਹੜੀ ਘਰੇਲੂ ਸਨਅਤ ਕੋਈ ਹੈ ਸੀ ਉਹਦਾ ਗਲਾ ਘੁਟਿਆ ਗਿਆ।

4. ਮੁਲਕ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਦਰਾਮਦ ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਗਿਆ।

5. ਦਰਾਮਦ ਲਾਇਸੰਸਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਰਾਹੀਂ ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਸਨਅਤਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਰਾਹੀਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵੱਡੇ 22 ਪਰਵਾਰ ਫੌਜੀ ਲੁੱਟ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣੇ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਫੌਜਸਾਹੀ ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਸਨਅਤਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਦਾ ਅੱਡਾ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

6. ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕੇਵਲ ਦਸ ਸਾਲ ਦੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਨਅਤੀ ਤੌਰ ਉਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨਾਲੋਂ ਵੀਹ ਸਾਲ ਪੱਛੜ ਗਿਆ ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕੌਮਤਾਂ ਵੀ ਦੂਣੀਆਂ-ਤੀਣੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੀ ਕੌਮੀ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਲੁੱਟ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇਸ ਸੀ।

ਇਉਂ ਆਰਥਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਯੂਬਸਾਹੀ ਦੇ ਫੌਜੀ ਦਹਾਕੇ ਨੂੰ ਉਪਰੋਂ ਇਸਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ, ਪਰ ਲੰਮੀ ਮੰਦ-ਹਾਲੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਯੂਬਸਾਹੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਮੁਲਕ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਵਾਗ-ਡੋਰ ਫੌਜ ਹੱਥ ਅਤੇ ਇਉਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੂਰਬੀ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਪਛਮੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗ਼ੈਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਆਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਫੌਜ ਖਲਨਾਇਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ।

ਬੋਲੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵੱਖਰੇਵੇਂ ਹੋਰ ਵੀ ਤੀਖਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਬੰਗਾਲੀਆਂ, ਬਲੋਚਾਂ, ਸਿੰਧੀਆਂ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਉੱਪਰ ਫੌਜ ਤੇ ਉਰਦੂ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਠੱਸੀ ਗਈ। ਇਉਂ ਫੌਜ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜੋ ਫੌਜ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਸਮਝਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਅਣਜਾਣੇ ਆਯੂਬਸਾਹੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਘਾਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਾਤ-ਭੂਮੀ ਦੇ ਘਾਤ ਵਲ ਵੱਧ ਰਹੇ ਸਨ। ਬੰਗਾਲੀ ਭਾਵੇਂ ਵਸੋਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਸਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਫੌਜ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਵਲ ਵਤੀਰਾ ਕੌਮੀ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਤੇ ਬੰਗਾਲੀ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦਾ ਘਾਤ ਕਰਨੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਉਪਰ ਵੀ ਉਰਦੂ ਨੂੰ ਠੱਸਿਆ ਗਿਆ।

ਗ਼ੈਰ-ਬੋਲੀ ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ, ਫੌਜੀ ਤੇ ਸਿਵਲ ਨਿਕਰੀਆਂ ਵਿਚ ਅਯੂਬਸਾਹੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜਾਹਿਰਾ ਤੌਰ ਉਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਦੇ ਘਾਤਕ ਸਿੱਟੇ ਅਯੂਬਸਾਹੀ ਦੇ ਰਾਜ-ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਪਿਛੋਂ ਆਜਾਦ ਬੰਗਾਲਾ ਦੇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ।

ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਲੱਕ-ਤੋੜਵੀਂ-ਫੌਜੀ ਹਾਰ ਨਾਲ ਫੌਜ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵੱਕਾਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਬਦਨਾਮ ਤੇ ਜਲੀਲ ਹੋਈ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਾਗ-ਡੋਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਹੱਥ ਚੁੱਟੀ ਪਈ।

ਕੁੱਟੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਫੌਜੀ ਮਸੀਨ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਬੰਬਰਕਾਂ ਤਕ ਤੇ ਨਿਰੰਕ ਫੌਜੀ ਰੋਲ ਲਈ ਸੀਮਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕੁੱਟੇ ਜਿਸਦਾ ਆਪਣਾ ਜਮਾਤੀ ਕਰਦਾਰ ਜਗੀਰੂ — ਰਜਵਾੜਾ

ਸਾਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਅਜਿਹੀ ਆਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਅਸੰਭਵ ਸੀ।

ਏਥੇ ਇਹ ਗਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਭੁਟੋ ਫੌਜ ਦੀ ਲੱਕ-ਤੋੜਵੀਂ ਹਾਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕੁਝ ਫੌਜੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਮਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਤੇ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭੁਟੋ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਕਸਨ ਤੋਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜਸੀ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਸਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਅਸਰ-ਰਸੂਖ ਦਾ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਦੇ ਹੀ ਉਸ ਸੱਤਾ ਫੌਜੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਮਨਸੂਖ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਮਹਾਂ ਸਾਜਿਸ਼ੀ ਜਰਨੈਲ ਗੁੱਲ ਹੱਸਨ (ਜਿਸਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਫੌਜੀ ਬੈਰਕਾਂ ਵਿਚ Shakespearean Iago ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸਦੀਆਂ ਸਾਜਿਸ਼ਾਂ ਸਦਕਾ ਜਨਰਲ ਯਹੀਆ ਨੂੰ ਯਰਕਾ ਕੇ ਭੁਟੋ ਖੁੱਦ ਗਈ ਸੰਭਾਲੀ ਸੀ) ਨੂੰ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਬਦਨਾਮ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰੀ ਫੌਜ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ।

ਭੁਟੋ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਜਾਤੀ-ਜਮਾਤੀ-ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਨੁੰਮਾਇੰਦਾ ਸੀ। ਇਉਂ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਫੌਜੀ ਬਨਾਮ ਸਿਵਲ ਵਿਰੋਧਤਾਈ ਦੇ ਬੁਰਜੂਆ ਹੱਲ ਲੱਭਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਮੁਲਕ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਆਜ਼ਾਦ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਬਣ ਚੁਕਾ ਸੀ ਤੇ ਭੁਟੋ 1971 ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨਾਲ ਆਖਰੀ ਲੜਾਈ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਫੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਦੂਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤੇ ਭੁਟੋ ਨੇ ਆਪ ਫੌਜੀ ਮਗਰ-ਮੱਛਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਵਾਮ ਨੂੰ ਨੀਮ-ਭੁੱਖ-ਮਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰੱਖਕੇ ਬੱਜਟ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਫੌਜ ਉੱਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਨੁੰਮਾਇੰਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਭੁਟੋ ਨੇ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਫੌਜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਰਖਿਆ।

ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭੁਟੋ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਫੌਜ ਦੇ ਹੱਲ ਨੂੰ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚੋਂ ਕਢੇ ਵੀ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਮਨਫੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਉਹ ਫੌਜੀ ਮਸ਼ੀਨ ਪਾਸੋਂ ਸਵੈ-ਸੰਜਮ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਫੌਜੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਸਵੈ ਸੰਜਮ ਦੇ ਬੀਜ ਹੀ ਅਲੱਪ ਸਨ। ਭੁਟੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਜਗੀਰੂ-ਬੁਰਜੂਆ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਝੰਡੇਬਰਦਰ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਰਖਕੇ ਫੌਜੀ ਵਿਰੋਧਤਾਈ ਦਾ ਹੱਲ ਭਾਲਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲ ਹੱਲ ਫੌਜ ਦੇ ਜਮਾਤੀ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਸੀ। ਫੌਜ ਦੇ ਜਮਾਤੀ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਸਿਆਸੀ ਨਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।

ਇਸਲਾਮੀ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਦੇ ਆਪੋ-ਸਿਰਜੇ ਨਾਹਰੇ ਨਾਲ ਭੁਟੋ ਛੇ ਸਾਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਇਸ ਫੌਜੀ ਵਿਰੋਧਤਾਈ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਖੀਰ ਆਪਣੇ ਖੱਖਲੇ ਇਸਲਾਮੀ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਦਾ ਆਪ ਹੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਿਆਂ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚੋਂ ਭੁਟੋ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਤਸਲੀਮ

ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ 'ਫੌਜ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਮਾਤੀ ਜੰਗ ਸੀ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਉਪਰ ਪੂਰਨ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।'

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਜੁੰਡਲੀ ਦਾ ਸਿਵਲ ਹਕੂਮਤ ਹੱਥਿਆਉਣ ਲਈ ਸਦਾ ਹੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਬਹਾਨਾ ਇਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੁਲਕ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਅਯੂਬ-ਸਾਹੀ ਸਮੇਂ ਯਹੀਆ ਸਮੇਂ ਤੇ ਅਜ ਫਿਰ ਇਹੋ ਬਹਾਨਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਲਕ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਖਤਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਫੌਜੀ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਬਣਨ ਸਮੇਂ ਮੁਲਕ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ; ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਪੈਣ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਫੌਜੀ ਜੁੰਡਲੀ ਤੇ ਅਯੂਬ-ਸਾਹੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਫੌਜੀ ਜੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਫਰਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਫਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਯੂਬ ਤੇ ਜਿਆ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚ ਫਰਕ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਅਯੂਬ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਸੀ। ਇਹ ਨਕਸ਼ਾ ਆਰਥਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਸੀ। ਜਿਆ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਜੋ ਨਕਸ਼ਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਆਰਥਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਗੁੰਮ ਹੈ। ਇਹ ਨਕਸ਼ਾ ਡਾਚੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਧ, ਤਰਬੂਜਾਂ, ਕੌਰੜਿਆਂ ਦੀ ਸਜਾ ਤੇ ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਅਰਬੀ ਅੰਤੀਤ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਡਲ ਕਿਸੇ ਰੋਗੀ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਕਾਢ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭੁਟੋ ਦੇ ਫੌਜੀ ਕਤਲ ਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਹਵਾ-ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਤੇ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਗਿਣਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਫੌਜ, ਜਮਾਤ-ਇ-ਇਸਲਾਮੀ, ਜਮਾਤ-ਇ-ਉਲਮਾ, ਤਹਿਰੀਕ-ਇ-ਇਸ਼ਤਿਕਲਾਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸੱਜੀਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਂ-ਪਿਛਾਖੜ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸੱਜਾ-ਪਿਛਾਖੜ ਭੁਟੋ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਫੌਜ ਦਾ ਇਸ ਲਈ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਿਆ ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਸ ਲਈ ਭੁਟੋ ਨੂੰ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਚੋਣ ਵਿਚ ਹਰਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੱਜਾ-ਪਿਛਾਖੜ ਤੇ ਧਰਮ-ਗ਼ੁਰਤ ਅੰਜਾਂ ਨੂੰ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਸਾਇਦ ਫੌਜ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਾ ਲਏ, ਪਰ ਸੱਜੇ ਤੇ ਧਰਮ-ਪਿਛਾਖੜਾਂ ਦੀ ਇਹ ਲੁੱਖੜ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ।

ਅਮਰੀਕਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਰੂ ਹੱਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਾਭਾ ਤੇ ਸੇਂਦਾਗਰ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਆਰਥਕ ਲੁੱਟ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਤੇ ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਸਨਅਤ ਨੂੰ ਚਲਦਾ ਰਖਣ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਮੰਡੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਇਹ ਮੰਡੀਆਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਮਨਹੂਸ ਜਾਸੂਸੀ ਏਜੰਸੀ ਸੀ: ਆਈ: ਏ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦੇ ਤੱਖੜੇ ਉੱਲਟ ਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਉਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਰੋਗੀ

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ, ਜੰਗਬਾਜ਼ਾਂ ਤੇ ਫੌਜੀ ਡਿਕਟੇਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਝੰਡੇਬਰਦਾਰ ਹੈ। ਫੌਜੀ ਡਿਕਟੇਟਰਾਂ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਤੇ ਪੈਸਾ ਖਰਚਣ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹ ਈਰਾਨ, ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ, ਸਾਦਾਤ, ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ, ਇਸਰਾਈਲ, ਸਮੋਜਾ ਦਾ ਨਿੱਕਰਾ ਗੁਆ, ਸਾਉਥ ਅਫਰੀਕਾ, ਹੋਂਡੋਸੀਆ, ਚਿੱਲੀ, ਕੂਵੈਤ ਤੇ ਅਜੋਕਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਇਕ ਗੈਰ-ਜ਼ੰਮੇਵਾਰ ਫੌਜ ਹੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਝੱਲੀ ਵਿਚ ਸੁਟ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ਬਦਸ਼ੀ ਮੰਡੀ ਲਈ ਰਾਹ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ ਕਿਉਂ ਬਣਿਆ? ਇਹ ਸਵਾਲ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਚਲ ਤੋਂ ਅਰਬਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਮਦਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਤੇਲੀ ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ ਇਸਲਾਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਮੁਲਕ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਛੜੇਵੇਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਕਾਰਨ ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ ਦਾ ਸਾਹ-ਪਿਛਾਖਤ ਸਾਹੀ ਘਰਾਣਾ ਹੈ। ਮੌਕੇ ਕਾਰਨ ਤੇ ਤੇਲ ਦੀ ਬੇ-ਸੁਮਾਰ ਦੇਲਤ ਕਾਰਨ ਸਾਉਦੀ ਸਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਨੇ ਇਸਲਾਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਹੱਥਿਆ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਲਤ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਕਾਰਨ ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ ਇਸਲਾਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਝੰਡਾਬਰਦਾਰ ਬਣ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਰਗੇ ਵਿਦਿਅਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ ਉਤੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੁੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਸਾਧ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਉਦੀ ਸਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਮਸੀਤਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਰੇ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸਲਾਮੀ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਾਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਉਦੀ ਸਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਨੂੰ ਰਮੇਸ਼ਾ ਬੌਛ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਕੱਠ-ਪੁੱਤਲੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ ਫੌਜੀ ਸ਼ਖਸੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਿਛਾਖਤ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ ਦਾ ਭੁੱਟੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਤੇ ਫੌਜ ਅਤੇ ਸੱਜ-ਧਾਰਮਿਕ-ਪਿਛਾਖਤ ਦੀ ਰੱਜਵੀਂ ਆਰਥਕ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਸਮਤ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਡਿਕਟੇਟਰ ਬਨਾਮ ਸਿਵਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾਈ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀ ਹੈ? ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਡਿਕਟੇਟਰਸ਼ਿਪ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਵਿਰੋਧਾਂ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੀ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅੰਦਰ ਜੋ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਇਸਦੀ ਕਬਰ ਪੁੱਟਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਜਾਣ। ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਹਿਰਾ ਜਾਂ ਖੁਫੀਆ ਤੌਰ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭੁੱਟੇ ਦੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਖੱਬੇ ਜਮਹੂਰੀ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਖੱਬਾ ਜਮਹੂਰੀ ਅੰਸ਼, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਿਸਾਨ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਖੱਬੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਰਲਕੇ ਚੋਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਡਿਕਟੇਟਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹਾ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਕੇਵਲ ਚੋਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ' ਦੀ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਹੱਟ ਦੇ ਆਸ਼ਕਾਂ

ਲਈ ਚੇ ਗਵੇਰਾ ਦਾ ਇਹ ਕੱਥਨ : 'ਜਦ ਵਹਿਜੀ ਤਾਕਤ ਸਥਾਪਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਧੱਜੀਆਂ ਉਡਾ ਖੁਦ ਤਾਕਤ ਸੰਭਾਲ ਲਵੇ ਤਾਂ ਅਮਨ ਭੰਗ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।' ਕਾਫੀ ਹੈ ! (ਗੁਰੀਲਾ ਯੁੱਧ ਵਿਚੋਂ)

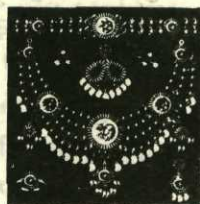
ਪੀਪਲਜ਼ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸੱਜਾ ਅੰਸ਼ ਭਾਵ ਜਗੀਰੂ-ਰਜਵਾੜਾ-ਸਾਹੀ-ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਅੰਸ਼ ਜਿਸ ਦੇ ਨੁੰਮਾਇੰਦੇ ਗੁਲਾਮ ਮੁਸਤਤਾ ਜੈਤੋਂ ਸੀ, ਪੀਰਜ਼ਾਦਾ, ਮੁਮਤਾਜ ਭੁੱਟੇ ਖ਼ਨ, ਰਾਮੋਂ ਆਦਿ ਹਨ, ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਇਹ ਪਿਛਾਖਤ ਅੰਸ਼ ਭੁੱਟੇ ਦੇ ਕਤਲ ਪਿਛੋਂ ਨੰਗਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਭੁੱਟੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸਦਕਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਭੁੱਖ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਭੁੱਟੇ ਭਾਵੇਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਬੁਰਜ਼ੂਆਜੀ ਦਾ ਨੁੰਮਾਇੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਫੌਜੀ ਸੰਗੀਨਾਂ ਦੇ ਸਾਏ ਥੱਲੇ ਉਸ ਵਾਂਸੀ ਨੂੰ ਸੋਲਿਸਟ ਬਣਕੇ ਚੁੰਮਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ, ਸਾਉਦੀ ਅਰਬ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਫੌਜੀ ਜੁੜਲੀ ਦੀ ਨਿਖਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਸਟੇਟ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੇਵਲ ਸਟੇਟ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।" ਇਉਂ ਭੁੱਟੇ ਨੇ ਕਾਲ-ਕੋਠਤੀ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਖੱਬੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅਸਤੀ ਵਾਰਸ ਤਸੱਵਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੇ ਅੰਸ਼ ਅੰਸ਼ ਸਦਕਾ ਹੀ ਫੌਜੀ ਮਗਰ-ਮੱਝਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਟ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸਫ਼ਾ 22
ਦੀ ਬਾਕੀ:

ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੇ ਮਰਦ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਉੱਕਾ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਮਲ ਲਿਆਉਣਗੇ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਮਲ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗੇ।" 0 0 0

SHAKTI GIFT
6576 MAIN STREET,
VANCOUVER, B.C.

Where you can get
all types of
Real and
Artificial
Jewellery and
all types of
oriental designs
can be made!

SALE AND
REPAIRS
OF
WATCHES

Res. 327-8259
Bus 321-6214

SPECIALIST IN EAST INDIAN JEWELLERY
GIFTWARE & REPAIRS
ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ
ਸਾਡੀ ਵਜ਼ਾਨ ਤੇ ਆਠਿ।

ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ

ਗੁਲਵੰਤ 'ਕਮਲ'

ਦੋਸਤੋ,

ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ 'ਚ
ਸੱਚ ਦਾ ਸੂਰਜ ਸੀ ਚਮਕਦਾ ।
ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸੂਚੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਚ
ਕੋਈ ਭਵਾਨੀ ਦਾ ਡੇਜ਼ ਸੀ ਚਮਕਦਾ ।
ਤੁਸੀਂ ਤੁਰੇ ਸੀ ਬਣਾ ਕੇ ਕਾਫ਼ਲੇ ।
ਤੁਸੀਂ ਮਿਟਾ ਰਹੇ ਸੀ ਫ਼ਾਸਲੇ ।

ਪਰ

ਤੁਹਾਡੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਤੇਜ਼ ਸੀ,
ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਥੱਲੇ ਦਬੇ ਕਦਮ,
ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਥੱਲੇ ਦੱਬੇ ਸਾਹਸ,
ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇ ਸਕੇ—
ਤੁਸੀਂ ਕੋਹਾਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਏ
ਅਸੀਂ ਕੋਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਏ ।
ਅਹਿੰਸਾ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ
ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਦਿੱਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ
ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਤੁਹਫੇ ਤੇ ਤਸੱਦਦ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ।

ਪਰ, ਯਕੀਨ ਕਰੋ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ
ਇਹ ਗੋਲੀਆਂ, ਇਹ ਤਸੱਦਦ, ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਨਹੀਂ,
ਸਗੋਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ ।

ਦੋਸਤੋ,

ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਅਤਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲੱਗਾ ਏ,
ਕੀ ਉਹ ਅਤਵਾਦੀ ਨਹੀਂ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਫੜ,
ਥਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸਾਂ ਤੇ
ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਤਸੱਦਦ ਕਰ
ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਪਾ—
ਮੁਕਾਬਲਾ ਦਿਖਾ—
ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ—
ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਤਵਾਦੀ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ,
ਆਪ ਅਤਵਾਦੀ ਹਨ—
ਫਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਐਨਾਂ ਕੁ ਏ—
ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਕੇ ਸ਼ਾਂਤਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਪਾਏ ਹਨ ।
ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ—
ਦੌਲਤਾਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਣ ਲਈ
ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉਹ ਗਾਂਧੀਵਾਦੀ ਹਨ ।

ਦੋਸਤੋ

ਤੁਸਾਂ ਸੱਚ ਕਹਿਆ ਸੀ—
ਸੱਚ ਕੀਤਾ ਸੀ—
ਪਤਾ ਈ—
ਇਸ ਬੁਰਕੇ ਵਿਚਲਾ ਸੱਚ ਕੀ ਹੈ ?
ਸ਼ਾਂਤਵਾਦ ਦੇ ਬੁਰਕੇ ਵਿੱਚ ਛਿਪਣ ਕੇ
ਕੀਤੇ ਕਤਲ—
ਕੀਤੇ ਜ਼ਬਰ ਜਿਨਾਹ—
ਅਥਲਾ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟੀ ਇਜ਼ਤ
ਕਿਰਤੀ ਦਾ ਚੂਸਿਆ ਖੂਨ
ਰਿਸ਼ਵਤਾਂ ਦੇ ਕੇ
ਰਿਸ਼ਵਤਾਂ ਲੈ ਕੇ
ਬਣੀ ਅਫ਼ਸਰ ਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਜੁਲਮ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ
ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ
ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।
ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ
ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਅਤਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ
ਕੌਣ ਪੀ ਗਿਆ ਫਿਰ
ਕਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ?
ਕੌਣ ਚੂਸ ਗਿਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਤ
ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਸਮਾਂ 'ਚ
ਥਲ ਥਲ ਕਰਦੀ ਚਰਬੀ
ਤੇ ਲੱਸ ਲੱਸ ਕਰਦਾ ਖੂਨ
ਆਖਿਰ ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਆ ਹੈ ?

ਦੋਸਤੋ, ਤੁਸੀਂ ਮੁੱਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋ
ਸੂਕਦੀ ਹਵਾ 'ਚ
ਤੁਹਾਡੇ ਹੋਸਲੇ ਦੀ ਗਰਜ਼ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ ।
ਤੇ ਵਗਏ ਦਰਿਆ 'ਚ
ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਰੂਥਲ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਣ ਦੀ
ਰਵਾਨੀ ਹੈ,
ਅਹਿ ਵੇਖੋ
ਜਿੱਥੋਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰੰਗ ਸੁਰਖ ਹੈ
ਮੁਸਾਫਿਰ ਤਿਆਰ ਬੰਨੇ ਨੇ
ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ।

ਜੁਗਜੀਤ ਕਸਸੀ

ਲੜ੍ਹ ਦੀ ਜਮਾਨਤ

ਸਕੀਮ ਜਾਗੀਰ / ਪਾਰਿਸ਼ਦ

ਕੋਲਾਜ਼-ਇਕ

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਤੇਰੇ ਘਰ ਆਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ
 ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਰਗੀ ਇਕ ਮਹਿਕ
 ਤੇਰੇ ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਪਾਰ ਕਰਦੀ
 ਘਰ ਅੰਦਰ ਦਾਖਿਲ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ
 ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਪਿਆਜ਼, ਅਦਰਕ, ਲਸਣ ਦੀ ਬਾਸ
 ਤੇਰਾ ਤੇ ਉਸ ਮਹਿਕ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਦੀ ਹੈ

ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ
 ਮੈਲੀਆਂ ਜੁਗਾਬਾਂ ਦੀ ਹਮਕਾ
 ਕੂੜੇ ਦੇ ਪੀਪੇ ਵਿਚੋਂ ਉਠਦੀ ਜੰਘਣੀ ਬੋ
 ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਪਿਆਜ਼, ਅਦਰਕ ਲਸਣ ਦੀ ਬਾਸ
 ਮਖਮਲ ਦੇ ਇਕ ਬੋ-ਰਹਿਤ ਟੁਕੜੇ ਤੇ ਟਾਂਕ ਦੇਂਦੀ ਹਾਂ ।

ਮੇਰੇ ਵੇਲੇ ਅੰਦਰ ਹਨੇਰਾ ਹਨੇਰਾ
 ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਲਾਲੀ ਨੂੰ ਰਾਤਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ
 ਆਂਧਰਾਂ ਦੀ ਅੰਧਰ ਏ ਤੀਰਾਂ ਨੇ ਮੱਲੀ
 ਮਿਰਚੇ ਦੀ ਖੱਕੀ ਸਮੀਰਾਂ ਨੇ ਮੱਲੀ
 ਕੁੱਝ ਵੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਰਾਂਝੇ ਦੀ ਵੈਛਲੀ
 ਕੁੱਝ ਵੇ ਦੀ ਥਾਂ ਆਰੀ ਹੀਰਾਂ ਨੇ ਮੱਲੀ
 ਕੁੱਝ ਵੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸੱਗਲਾਂ ਦਾ ਸਿਹਰਾ
 ਮੇਰੇ ਵੇਲੇ ਅੰਦਰ ਹਨੇਰਾ ਹਨੇਰਾ
 ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਲਾਲੀ ਨੂੰ ਰਾਤਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ
 ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿੱਟੀ ਮਿੱਟੀ ਖੜਾ ਲਠ
 ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿੱਟੀ ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਲਾ ਲਠ
 ਕੁੱਝ 'ਚ ਖੱਕੀ ਏ ਮਿੱਟੀ ਵਤਨ ਦੀ
 ਲੜ੍ਹ ਦੀ ਜਮਾਨਤ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਛੱਡਾ ਲਠ
 ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਲੋਅ ਮੰਗੇ ਮਿੱਟੀ ਸਵੇਰਾ
 ਮੇਰੇ ਵੇਲੇ ਅੰਦਰ ਹਨੇਰਾ ਹਨੇਰਾ
 ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਲਾਲੀ ਨੂੰ ਰਾਤਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ।

ਕੋਲਾਜ਼-ਦੋ

ਇਕ ਜੁਥਾਨ ਜਾਮਨੀ ਰੰਗ ਦੀ
 ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਤੁੜਾਂ ਹਰੇ ਕਾਰਨੀਆ ਵੇਖਣ
 ਦ੍ਰਾਵੜੀ ਨੱਕ ਉਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਨੌਕ
 ਦੋ ਨੀਗਰੋ ਬੁੱਲਾਂ ਉਤੇ ਮੋਨਾਲਿਜ਼ੀ ਮੁਸਕਾਨ
 ਗੰਜੇ ਸਿਰ ਦੁਆਲੇ ਸੁਨਿਹਰੀ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਝਾਲਰ
 ਇਹ ਮੈਂ ਹਾਂ : ਵੀਹ ਸੌ ਵੀਹ ਦੇ ਧਰਤ ਗ੍ਰਹਿ ਉਤੇ
 ਇਕ ਮਿਸ਼ਰਤ ਇਨਸਾਨ ।

...ਤੇ ਮਰਦ ਬੋਲਿਆ !

ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਬਣੀ ਹੈ
 ਖੁਰੇ ਉੱਤੇ ਭਾਂਡੇ ਧੋਣ ਵਾਸਤੇ
 ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ
 ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਕਦੀ ਕਲਮ ਵਾਸਤੇ
 ਉਸ ਦਾ ਮਸਤਕ :
 ਬੁੱਢੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਿਆੜ
 ਕਦੀ ਨਾ ਜੋ ਜਣ ਸਕਦਾ ਕੋਈ
 ਨਵਾਂ ਖਿਆਲ !

ਸ਼ਕਤੀ ਦਰ ਸ਼ਕਤੀ

ਬਲਦੇਵ ਚੀਮਾ

ਕਿਸ ਗੋਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ
 ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ?
 ਕਿਉਂ ਮਹਿਜ਼ ਹੀ
 ਫਿਜ਼ 'ਚ
 ਕੁੜੱਤਣ ਭਰਦੇ ਹੋ ?
 ਜਾਂ ਮੁੱਕ ਗਿਅੰ
 ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ
 ਜਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋ ?

ਕਿਸ ਗੋਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ
 ਲੰਚਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ?
 ਆਪਾ—
 ਸਿਰਜਣਹਾਰ !
 ਆਪਾ ਹੀ—
 ਕਰਤਾਰ !

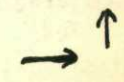
ਖਲਾਅ 'ਚ ਵਿਚਰਕੇ,
 ਕੁਝ ਨਾ ਹਾਸਿਲ !
 ਫੈਸਲੇ ਹੱਥ ਹੀ,
 ਹੁੰਦੀ ਮੰਜਿਲ !
 ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਗੱਲ
 ਇਕ ਭੁਲੇਖਾ ?
 ਇਕ ਵਹਿਮ ਤੇ ਭਰਮਜਲ
 ਦਾ ਦਰਪਣ !
 ਗੋਬੀ ਸ਼ਕਤੀ,
 ਸ਼ਕਤੀ ਹੀਣ !
 ਆਪਾ ਹੁੰਦਾ
 ਆਪ—
 ਅਧੀਨ ?

ਬੱਕਰੀ ਦਾ ਦੁੱਧ

- ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨਿੰਬਰ

ਗਲਾਸ ਪੀਰੇ ਘਰ ਸੁਹਾ ਉਹ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਖੁੱਤਾ ਉਠਦਾ ਤਾਂ ਚਾਹ ਦਾ ਪਿੱਤਲ ਦਾ ਭਰਿਆ
 ਵੀਆਂ ਦੇਗੀਆਂ ਖਣਾ ਖਣਾ ਕੇ ਖੰਡਦਾ ਗਹਿਣਾ । ਉਹਨੂੰ ਖੰਡਦੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਹੀ ਸੀ ਪਤਾ
 ਕੁਝ ਚਾਈ ਨਿੰਬਰ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਏ । ਉਹਨੂੰ ਗਲ ਪਾਇਆ ਡੁੱਗ ਤੇ
 ਉਹਦੇ ਖੰਡੇ ਦੇ ਵਾਲ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਂਡੇ । ਕਮਰਦੀ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪੁਕ ਉੱਡੇ ਉੱਡੇ ਕੇ
 ਉਤਾਂਗ ਰੜਾ ਕੀਤਾ । ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੰਡ ਮੈਂਕੀ ਪਿਆਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਵੀ
 ਪਤਾ ਨਾ ਕੁਝਦਾ ਕਿ ਵਸੋਂਦੇ ਪਰੇ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੰਡ ਪਿਆਰੀ ਸੀ ਗਏ ਸਨ ਖਾਣ
 ਪੀਣ ਦੇ ਤੁਹਾਉਣ ਯੇਹ ਨਾਲੇ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੰਡ ਪਿਆਰੀ ਸੀ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ
 ਉਸ ਪਰੇ ਇਹ ਵੀ ਕੰਪਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਇਸ ਗਲਤ ਹੀ ਦੇਖਦਾ । ਇਸ ਗਲਤ ਵਿਚ
 ਮੰਡਿਆਂ ਦੇਖ ਮੈਂਕੀ ਉਹਦੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਵਾਰ ਤੁਸ ਵੀ ਆਇਆ ਸੀ । ਮੈਂਕੀ ਉਹਦੇ
 ਕੁਝ ਵੀ ਮੈਂਕੀ ਸਤਾਉਣ ਕੰਗ ਪਈ । ਇਹ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਸਿੱਕਣ ਨੂੰ
 ਤਿੱਕਣੇ " ਮਿੱਟੀ ਵੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਖਣਾ ਕੇ 'ਗਏ ਵੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ' ਆਖਰੇ ਗਏ ਨੂੰ
 ਪੁੱਛਿਆ, " ਤੇਗ ਵਈ ਨਾਂ ਕੀ ਆ ? " ਏਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਤਿੱਕਾ ਮੰ
 ਚੁੱਕ ਵਲ ਕਰਕੇ ਤਿਕਟਿਕੀ ਨਾ ਲਈ ।
 " ਹਾਂ, ਤੇਗ ਨਾਂ ਕੀ ਆ ? " ਮੈਂ ਇਹ ਵੁਗਾਇਆ ।
 ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਗੇ ਕੰਗ ਮੰਗ ਪਿਆ । ਮੈਂਕੀ ਉਹਦਾ ਨਾਂ 'ਕੁੰਗ' ਉਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸੁਸਰਗ ਪਿਆ
 ਕੇ ਇਹ ਖੰਡਣ ਕੰਗ ਜਾਣਾ ਖੰਡੇ ਅਜੀਬ ਲੱਗੇ ਸਨ । ਤੇ ਉਹਦਾ ਸੁਸਰਗ
 ਪੜਨ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । " ਤੂੰ ਪੜਦਾ ਕਿਉਂ ਰਹੀ ? ਤੇਏ ਵੁਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮੁੱਠੇ
 " ਮੈਂ ਨਈਂ ਪੜਦਾ ਪੜਦਾ । " ਉਹਨੇ ਆਖਿਆ ।
 " ਕਿਉਂ ਪੜਦਾ ਕਿਉਂ ਕਈ ? " ਉਹਨੇ ਆਖਿਆ ।
 " ਮਾਸਟਰ ਕੰਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਟਦੇ ਆ । " ਉਹਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪੱਧਰ ਜਵਾਬ
 ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਮੈਂਕੀ ਇਸ ਤੁਹਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾ ਪੜਨ ਜਾਣ ਦਾ ਸਿੱਕੇਵਾਰ ਵੀ ਮਾਸਟਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ
 ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ।
 " ਤੂੰ ਸਕੂਲ ਪੜੀ ਵੀ ਗਿਆਂ ਏ ? "
 " ਇਹ ਵਾਗੀ ਵੀ ਕਹੀ । "
 " ਇਹ ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਆ ਪਈ ਮਾਸਟਰ ਕੁੱਟਦੇ ਆ ? "
 " ਮੈਂਕੀ ਉਹਨੇ ਚੋਰ ਦੀ ਸਕੂਲ ਮਾਰਿਆ ਤੇ
 ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਵੀਆਂ ਦੇਗੀਆਂ ਖਣਾਉਣ ਕੰਗ ਪਿਆ ।
 ਹੀ ਮਿਲਦਾ ! ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਉਹਦੇ ਖਾਠੇ ਨਾ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਸੋਚਣ
 ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ, ਉਹਨੂੰ ਪੜਦਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਇਹ ਸਕੂਲ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤਾਂ ਇਹ
 ਪੜ ਸਕਦਾ ਹੈ । " ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਉੱਕੇਲਾ ਗਹਿਣਾ ਵੀ ਇਹਦੀ ਕਿੱਦਗੀ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਪਾਕੇ ਮੰਡ
 ਸਕਦਾ ਹੈ । " ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਉੱਕੇਲਾ ਗਹਿਣਾ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ।
 ਚੁੱਕ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਾਉਣ
 ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਾ । ਇਹ ਦਿਨ ਉਹਦਾ ਪਿਉ ਉਹਨੂੰ ਤੁਹਾ ਪੁਆ ਕੇ ਤੇ
 ਨਈਂ ਕੰਗਾ ਨਿੰਬਰ ਪੁਆ ਕੇ ਸਕੂਲ ਲੈ ਆਇਆ ।
 ਹੀ ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਖੰਡਦਾ ਗਹਿਣਾ । ਪੜਨ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ । ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਖੰਡ
 ਉਹਨੇ ਖੰਡੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖਾਣ-ਖੋਧ ਦੇ ਫਸੜੇ ਉੱਡਾ ਵਿੱਤੇ ਸਨ । ਫੁੱਟੀ ਏ ਏ
 ਏ ਵੇ ਸਦੇ ਸਨ । ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਨਾ ਕੋਈ ਲਿੱਖਣ ਲਈ ਕਲਮ ਉੱਈ ਸੀ ਤੇ ਨਾ
 ਹੀ ਸਿਆਹੀ ।
 ਤੇ ਨਾ ਕੁੱਝ ਪੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਵਿਚ ਵਿੱਠਾਂ ਨਾ ਕੁੱਝ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ
 ਵੀਆਂ ਕੁੱਝੀਆਂ ਦੇ ਖੰਡ ਉੱਏ । ਮੈਂਕੀ ਕਮਰ ਵਿਚ ਵਿੱਠਾਂ ਗਪੀਆਂ ਵੀ ਖਾਂ ਸਿਗਰਟਾਂ
 ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੁੱਝ ਵਿੱਠੇ ਵਿਚ ਵਿੱਠੇ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਜਦੋਂ ਖੰਡਣ
 ਕੱਚ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੋਲ ਗੱਡੀ ਖਣਾ ਕੇ ਖੰਡਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ।
 ਨਹੀਂ ਸੀ । ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਪੜਨ ਦੀ ਖਾਂ ਖੰਡਣ ਦੀ ਆਦਤ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਪਸੰਦ
 ਕੇ ਅਸਰਗਉਣਾ ਹੋਇਆ ਖੋਲਦਾ, " ਏ ਪੰਜੀ ਏ ਏ । " 'ਪੰਜੀ ਏ ਏ' ਵਾਲੀ ਕੱਲ ਮੈਂਕੀ ਸਰਮਸਾਰ
 ਕਰ ਦਿੰਦੀ । ਮੈਂ ਉਹ ਨਿੰਬਰ ਹੋਇਆ ਉਹਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ, " ਤੂੰ ਪੰਜੀ ਕੀ ਕਰਦੀ ਆ ? "

" ਮੈਂਕੀ ਖਾਣਾ ਆ । "
 " ਮੈਂਕੀ ਨਹੀਂ ਖਾਈਦਾ "

BUYING OR SELLING
REAL ESTATE PROPERTY
IN

CALGARY

Contact:
NACHHATTAR SINGH PURBA
Res: 272-7817
Off: 272-119 or 272-4925

ਵੈਲਿਗਰੀ

ਦਿਖੇ

ਜਾਇਦਾਦ ਖਰੀਦਣ ਜਾਂ ਵੇਚਣ ਲਈ ਮਿਲਣੇ ਜਾਂ ਫ਼ੌਜ ਵਰੋ।

ਨੌਜਵਾਨ ਸਿੰਘ ਪੁਰਬਾ

↑ "ਕੇ ਕੇ ਡਿਰ" ਉਹ ਵੀ ਉਹ ਪੰਜੀ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਮਾਮਲਾ ਰਹਿੰਦਾ।
 ਸੇਵੇਰ ਵਰ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹਦੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਿਆਏ ਉਥੇ ਸਨ।
 ਵੀ ਸੁਝਾਕ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਪਾਏ ਭੁੱਗੇ ਕੂ ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਵੱਢਣਾ ਸੁਰੂ
 ਵਰ ਦਿੰਦਾ। ਨਈਂ ਪਾਈ ਨਿੱਕਰ ਤੇ ਭੁੱਗਾ ਉਹਨੇ ਨੀਕਾਂ ਵਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।
 ਖਾਂ ਸਿਗਟ ਵੀ ਮੰਗ "ਜੇ ਪੰਜੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਗਟ ਦੇ ਵੇ।" ਫੁੰਗਾਂ ਪੰਜੀ ਵੀ
 "ਸਿਗਟ ਪੀ ਕੈਰਾ ਵੇ? ਮੈਂ ਪੈਗਨ ਤੇ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ।
 "ਕੇ ਤੇ ਹੋਰ ਕੀ? ਸਿਗਟ ਵੇ ਵੇ, ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣਾ ਪ੍ਰੀਆ ਵੱਢੁਗਾ।
 "ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਗਟ ਨਹੀਂ ਪੀਦਾ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਖੁਦਸੀ ਵੱਸਦਾ।
 "ਪੀ ਜਿਠਿਆ ਵਰ, ਬਹੁਤ ਸੁਆਦ ਉੱਚੀ ਵੇ।" ਉਹ ਬੜਾ ਵਧੀਆ
 ਸੁੰਗ ਬਣਾ ਕੇ ਆਖਦਾ। ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਇਸ ਵਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਵੇਦੀ ਜਦਕਿ ਕਾ ਅਹੁੜਦਾ ਕਿ
 ਉਸ ਕੂ ਵੀ ਕਹਾਂ?
 ਪੁਛਾਉਣ ਵੀ ਕੋਸਿਲ ਕਰਨ ਵੇ ਖਾਣਕੂਦ ਵੀ ਕੋਸ ਕਾ ਆਇਆ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਪਕੁਨ ਲਈ
 ਪਹੇਰਨ ਤੇ ਭਾਂਟਣ ਤੇ ਵੀ ਉਹਨੇ ਪਕੁਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।
 ਇਨ ਉਸ ਭੁੱਗੇ ਵੇ ਗਣਮ ਵੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਭੁੱਗੇ ਵੇ ਪਾਟਣ ਤੀਕਰ ਉਹ ਗਣਮ ਨਾ
 ਲਾਉਦਾ। ਗਣਮਾਂ ਵੀਆਂ ਮੰਗੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਭੁੱਗੇ ਵੇ ਕੜਕ ਮੜੀਆ ਲੈਂਦਾ। ਜੇਹੇ ਮੰਗੀਆਂ
 ਵਿੱਚੋਂ ਭੁੱਗੇ ਵੇ ਲੜਕ ਤਿਰਕ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਕਾਲਾ ਸਿਆਹ ਦਿੱਤੇ ਕੰਗਾ ਤੇ ਜਾਂਦਾ।
 ਉਹ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉੱਡਦੇ ਭੁੱਗੇ ਕੂ ਵੇਖਕੇ ਖੁਸ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।
 ਇਹ ਆਕੇ ਪਕੁਨ ਵੀ ਵੇਦੀ ਪਹੇਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਗੜੀ ਸਾਉਣੀ ਹੀ ਰਹਾਉਦਾ ਸੀ।
 ਗਲ ਤੇ ਤੇਜ਼ ਪਾਏ ਕਪੜਿਆਂ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਵੇਈ ਪਹੇਰਾਹ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਉਹਦਾ ਹਮੀ ਹਮੀ
 ਕਰਦਾ ਜਿਹਗਾ ਕਦੀ ਵੀ ਸੁਰਕਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੁਝਾਕੇ ਮਾਰਨ ਵੀ ਆਦਤ ਵੀ ਉਹਦੀ
 ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਾਇਮ ਸੀ।
 ਗਿਆ। ਤੇ ਖੋੜਾ ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਸੁਝਾਕ ਵਿੱਚੋਂ ਬਦਕੀ ਤੇ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਚਲਾ
 ਸੁਰੂ ਤੇ ਗਏ। ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਵੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇ ਫੁੰਗਾਂ ਵੀ ਘੱਟ ਘੀਰ ਆਉਂਦੇ

- ਖਾਕੀ ਜਟਾ ੨੧ ਉਪਾ

ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

— ਗੁਰਮੁਖੀ ਜੱਥਾ

ਪਿਆਰ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਿਆਰ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸੰਕਲਪ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਤੇ ਭਾਰੂ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਗੁਲਾਮਦਾਰੀ ਯੁਗ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਇਨਸਾਨੀ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪੁਜਾਂਗੇ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਲੱਛਣ ਗੁਲਾਮਦਾਰੀ ਯੁਗ ਦੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੜਾਅ ਦੀ ਦੇਣ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਡੀਆਂ ਦੀ ਜਿਨਸ ਵਾਂਗ ਦੂਸਰੇ ਮਾਲਕਾਂ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਖਰੀਦ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਗੁਲਾਮ ਵਰਗ ਵਿਚ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਸਤਰੀ ਗੁਲਾਮ ਕਿਸੇ ਮਰਦ ਗੁਲਾਮ ਤੋਂ ਵਿਛੜਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਜਾਤੀ ਖਿਚ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਹੀ ਜਿਨਸ ਦੇ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵਿਛੜਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਜਾਗਰ ਹੋਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਇਨਸਾਨੀ ਜਜ਼ਬੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮ ਵਰਗ ਵਿਚ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵੀ ਬਣੇ।

ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਜਿਨਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਹਵਸ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਇਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਪਏਗਾ। ਹਵਸ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੁਢ ਅਰਥਾਤ ਵਹਿਸਤ ਦੇ ਯੁਗ ਤੋਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਹਾਲਾਤ ਸਨ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੀ ਜੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਲੱਝਾਂ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਸਵੇ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਚ ਦਾ ਅੰਗ ਉਦੋਂ ਬਣੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਹਿਸਤ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਯੁਗ ਵਲ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਵਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਵਹਿਸਤ ਦੇ ਯੁਗ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ

ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਯੁਗ ਦਾ। ਹਵਸ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨਿਰੋਲ ਸਰੀਰਕ ਲੱਝ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਮੁਹੱਬਤ ਕੇਵਲ ਸਰੀਰਕ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾਨਸਕ ਵੀ ਹੈ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਇਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਵਿਚ ਜਿਨਸੀ ਖਿਚ ਨੇ ਜੋ ਠੋਸ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਹੈ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬੁਰਜੂਆ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਇਹ ਖਿਚ ਅਕਸਰ ਵਿਰੋਧੀ ਸੈਕਸਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਤਨੀ ਭਾਰੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਪਦਾਰਥਕ ਲੱਝਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਅਜੇਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਪਦਾਰਥਕ ਲੱਝਾਂ ਦੀ ਠੋਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਹੀ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਕੀ ਵਧੀਆ ਕਪੜਾ ਵਧੀਆ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਮਕਾਨ ਦਾ ਮਸਲਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਘਟ ਅਹਿਮ ਹੈ? ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਫਰਾਇਡਵਾਦ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਇਸਕ (sexual romance) ਦੇ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਸਿਟਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥਕ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਵਧੀਕੀ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕਈ ਇਸਕ ਸਬੰਧੀ ਬੀਮਾਰ ਰੁਚੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥਕ ਸੁਖਾਂ ਜਾਂ 'ਸੋਹ ਮਾਇਆ' ਨੂੰ ਸੰਤੋਸ਼ ਜਨਕ ਮਾਣਿਆਂ ਹੋਵੇ ਉਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਗੈਰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰੁਚੀਆਂ ਪਲਮ ਜਾਣ ਦੀ ਘਟ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਿਆਰ-ਭਟਕਣ ਦਾ ਮਸਲਾ ਕਾਫੀ ਹਦ ਤੱਕ ਪਦਾਰਥਕ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਵਿਚ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜਮਾਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥਕ ਸੁਖਾਂ ਤੋਂ ਉਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਦਿਲ ਪ੍ਰਚਾਵੇ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਜਿਨਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਧ ਸ਼ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਮਾਨਸਕ ਸੰਕਟ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਰੋਜ਼ ਹੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਿਨਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪਾਗਲਪਣ ਅਤੇ ਭਟਕਣ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਸਮਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਵਾਰਦਾਤਾਂ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਧ ਸ਼ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕ ਪਦਾਰਥਕ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਉਣਤਾਈ ਨੂੰ ਸੈਕਸ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਕਰਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਅਸਾਵੀਂ ਵੰਡ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸੈਕਸ ਪ੍ਰਤੀ ਗੈਰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਵਈਆ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਗੁਲਸਨ ਨੰਦਾ ਮਾਰਕਾ ਨਾਵਲ ਫਿਲਮੀ ਪਤਰਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਖਿਆਲੀ ਸਵਰਗ ਉਸਾਰ, ਕਿਸੇ ਸੁਪਨਮਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰੁਖੇ ਨੰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਿਨਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਉਕਸਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰੋਜ਼ਾਨੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਕ ਝੁਕਾਅ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕਠੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸਕ ਦੇ ਕਲਪਨਾ ਮਹਿਲ ਉਸਾਰਨ ਵਲ ਹੀ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਿਨਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਧਾਰਮਕ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚੋਂ ਲਭਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਜੇਹੀ ਜਿਨਸੀ ਕਸਮਕਸਮ (sexual anarchy) ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਧਾਰਮਕ ਨਿਘਾਰ ਅਤੇ ਨਾਸਤਕਤਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਅਜੇਹਾ ਸੋਚਣਾ ਅਣਵਿਗਿਆਨਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਣਯਥਾਰਥਕ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਜੇਹੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਸਲੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਤਕ ਪੁਜਕੇ ਕੋਈ ਸਾਰਥਕ ਸੇਧ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਗੋਂ ਇਹਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਉਲਝਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਅਧਿਆਤਮਕਵਾਦ ਵਰਗਾ ਕਾਲਪਨਿਕ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਸਿਧਾਂਤ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਠੱਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਹਥ ਵੀ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਇਹਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਿਹਾ। ਅਜ ਤੱਕ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਰ ਨਿਜ਼ਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੋਰ ਵੀ ਉਲਝਾਕੇ ਰਖਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਹੇਠ ਵਿਗੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਦੌਰ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਸੈਕਸ ਬਾਰੇ ਸਾਡਾ ਵਿਹਾਰ ਏਨਾ ਨਿਘਾਰ ਵਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਮਿਲਣੀ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਅਮ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਨਿਊਜ਼ ਪੇਪਰ ਸਟਾਲਾਂ ਉੱਤੇ ਸੈਕਸ ਅਤੇ ਜਿਨਸੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਨੀਆਂ ਪਤਰਕਾਵਾਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਿਕਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਕਾਮ ਉਕਸਾਉ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਧਾਰਮਕ ਸੰਸਥਾ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਨ ਵੀ ਠਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਇਕ ਹਵਸ ਅਤੇ ਭਟਕਣ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਟਕਣ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਮਾਨਸਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹੀਆਂ ਹਨ। ਬੇਚੈਨੀ ਅਤੇ ਪਰੋਜ਼ਾਨੀ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇੰਝ ਵੀ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪੰਜਾਨੇ ਮਿਸ਼ ਲੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਘੋਰ ਬੇਬਸੀ ਅਤੇ ਸਜਬੂਰੀ ਦੀ ਸਵਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਅਜਹੀਆਂ ਅਨੌਖਾਂ ਹੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਸਾਲਾਂ ਦੇਖਣ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਅਜੇਹੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਟਕਣ ਸੁਆਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਕੋਈ ਉਸਾਰੂ ਰੋਲ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ। ਅਜੇਹੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੀ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਜਿਨਸੀ ਹਵਸ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸੈਕਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪਸਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧ

ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਵਰਗੀਯ ਪਰਲ ਐਸ ਬੱਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਰਤ ਫੇਰੀ ਤੇ ਕੁਝ ਟਿਪਣੀਆਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਇਥੇ ਸਾਡੇ ਵੱਡੇ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮੇ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਵੀ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੁਫਤਗੂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਆਮ ਪਬਲਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ, ਬਸ ਸਟੇਡਾਂ, ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬੁੱਕ ਸਟਾਲਾਂ ਤੇ 80 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲੇ ਸੈਕਸ ਬਾਰੇ, ਸੈਕਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਹਨ, ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਨੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪੱਤਰਕਾਵਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਕਦੀਆਂ ਵੇਖਕੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕ ਜਿਨਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਕਰਮੰਦ ਹੋਣ।"

ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਰਵਾਇਤੀ ਦੌਰ ਦੇ ਦੋ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸਕ ਹਕੀਕੀ ਅਤੇ ਮਜਾਜ਼ੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਕ ਦੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੂਫੀ ਕਾਲ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹਨ। ਸੂਫੀ ਸੰਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੋੜਿਆਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤਕ ਅੰਤ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਜਨਮ (ਪੁਨਰ ਜਨਮ) ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਸੁਖਾਂਤ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦੇ ਮਾਨਣ ਦੇ ਮਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸਕ ਮਜਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੇ ਮਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸਕ ਹਕੀਕੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਪਿਆਰ ਦੇ ਦੋਨਾਂ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਕ ਹਕੀਕੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸਕ ਮਜਾਜ਼ੀ ਦਾ ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ (Sublimated form) ਹੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਮਰਦ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਿਆਰ ਹਕੀਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਿਲਾਪ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਇਸਕ ਮਜਾਜ਼ੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਕ ਮਜਾਜ਼ੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਕ ਹਕੀਕੀ ਦਾ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਿਖਰ (climax) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਮਰਦ ਦਾ ਹਰ ਹਕੀਕੀ ਪਿਆਰ ਇਸਕ ਮਜਾਜ਼ੀ ਤੇ ਆ ਕੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਕ ਹਕੀਕੀ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਹਕੀਕਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਧਾਰਮਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਗੁਲੇਫ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿਤਾ ਸੀ।

ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਹਿਲੂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਭਰਕੇ ਆਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ

ਅਧਾਰ। ਅਜ ਤਕ ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ—ਆਰਥਕ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਜਮਾਤਾਂ—ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਅਮੀਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਮਾਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਮਾਤੀ ਪਿਆਰ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਰੀਬ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਨੂੰ, ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਜੋ ਤਸੱਲੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅਜੇਹਾ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਵਰਤ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਏਹੀ ਸੱਫ਼ ਅਮੀਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜੀ ਅਮਲ ਵਿਚ ਇਹ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਮੀਰ ਲੜਕੇ ਦੀ ਅਮੀਰ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਤਾਂ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਲੜਕਾ ਜਾਂ ਲੜਕੀ ਸੁਹਿਰਦ ਰਹਿਕੇ ਵੀ ਇੰਝ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਸਾਵੀਂ ਆਰਥਕ ਵੰਡ ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀ ਪਤੀ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰੂੜੀਗਤ ਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਪਤੀ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਲੜਕਾ ਜਾਂ ਲੜਕੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿਚ ਇੰਝ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਆਰਥਕ ਮਜ਼ਬੂਤੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਡੁਬਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜੇਹਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗਰੀਬ ਪੈਸੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਗਰੀਬ ਜਮਾਤ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਰੂੜੀਗਤ ਬਣਤਰ ਸਦਕਾ ਆਪਣੇ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਜ਼ਾਜਤ ਦੇਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੀਣਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਫੈਸਲ ਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਦਿਖ ਵੇ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਜਿਨਸੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਬਨਾਵਟੀਪਣ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪਿਆਰ ਦੇ ਅਸਲੀ ਮੰਤਵ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੂਰ ਆ ਗਏ ਹੋਈਏ।

ਪਰੰਪਰਾਤਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀਰ ਰਾਝੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਦਰਸ਼ ਪਿਆਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ 'ਕਲਾ ਲਈ ਕਲਾ' ਵਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ। ਇਹ ਪ੍ਰੀਤ ਕਹਾਣੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਉਸ ਯੁਗ ਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਅਤੇ ਦਜਵਾੜਾ ਸ਼ਾਹੀ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਸੀ। ਹੀਰ ਰਾਝੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤਕ ਅੰਤ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜਗੀਰੂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਗਲਤ ਅਤੇ ਉਲਾਰੂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੋੜ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਅਖੀਰ ਨਿਪੁੰਸਕ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੀਰ ਅਤੇ

ਰਾਝਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤ ਅਡੰਬਰ ਵਿਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਕ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲੋਂ ਟੁਟਕੇ ਦੂਰ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਉਹ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਾਨਸਕ ਉਲਾਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਯਥਾਰਥਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਬੜੀ ਸ਼ਕ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਹੀਰ ਰਾਝੇ ਦਾ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਸਤਾਰਾਂ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਨਸਕ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਸੀਮਤ ਰਖਣਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੋਨਾਂ ਨਾਲ ਧੌਂਹ ਹੋਵੇਗਾ। ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਰਪਨ ਵਿਚੋਂ ਦੇਖੀਏ। ਅਜ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਰਾਝਾ ਆਪਣੀ ਆਰਥਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਵਾਇਦਾ ਉਠਾਕੇ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਨਵੀਆਂ ਹੀਰਾਂ ਭਾਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੀਰ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਨਵੇਂ ਰਾਝੇ, ਪੈਸੇ ਦੀ ਹਵਾਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਕੋਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਜਜਬੇ ਨੂੰ ਖੋਹ ਲਿਆ ਜਿਵੇਂ ਪੈਸੇ ਦੀ ਹਵਾਸ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਹਵਾਨ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾ ਲਈ ਹਵਾਸ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਚੀਨ ਅਤੇ ਰੂਸ ਵਰਗੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਮਾਜਾਂ 'ਚ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪਿਆਰ ਦਾ ਨਵ ਲੋਕ ਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪ ਉਸਾਰ ਕੇ—ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸੰਕਲਪ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਘਾਤਕ ਸਿਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਅਸੀਂ ਅਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤ ਸਮਾਜਕ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਦਾਹ ਕੇ—ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਆਰਥਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬਦਲ ਦੇਈਏ।

ਮਹਾਨ ਏਂਜਲਜ਼ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਨਿਬੰਧ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: "ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪੰਦਾਵਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਮਿਟ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਜਿਨਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਕੀ ਰੂਪ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਜ ਅਸੀਂ ਜੋ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਨਾਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਵਧੇਰੇ ਉਹ ਅਨੁਮਾਨ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹਦ ਤਕ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਟ ਜਾਣਗੀਆਂ ਪਰ ਕਿਹੜੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਖਜ਼ੂਰੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦ ਇਕ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਪਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹ ਚੁਕੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਹ ਅਜੇਹੇ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦਾ ਸੱਤ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿਕਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਅਜੇਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਹੜੀ ਸੱਚੇ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਰਦ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਨਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਕ ਮਜ਼ਬੂਤੀਆਂ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਛੱਡਣਾ

ਤਿੰਨ ਕੋਣ

ਲੇਖਕ: ਵਿਕਾਸ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਧੰਜਲ,
ਤੇ ਸੁਖਿੰਦਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਦੱਤੋਂ ਦੂਰ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਵੈਰਨਾਵ
ਛਾਪਕ : ਇੰਦਰ ਸਾਹਕਸ਼ ਉਦਯੋਗ, ਕੈਂਡਾ
ਕੀਮਤ : ਤਿੰਨ ਡਾਲਰ

"ਤਿੰਨ ਕੋਣ" ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਤਿੰਨ ਕਵੀ ਵਿਕਾਸ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਧੰਜਲ, ਅਤੇ ਸੁਖਿੰਦਰ ਹਨ - ਤਿੰਨੋਂ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਨਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਯੁੱਗੀ ਵਿਕਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ। "ਤਿੰਨ ਕੋਣ" ਕਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲੇਖਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਅਤੇ ਛਾਪਕ ਸੱਚੇ ਕਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਪੁਸਤਕ ਸੁਰਿੰਦਰ ਧੰਜਲ ਦੀ ਬੁਝ ਸੁਰਤ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਚ ਕੰਪੋਜ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਲਾਮਈ ਲਗਦੀ ਹੈ - ਇਸ ਦਾ ਲੰਮਾ ਸਾਈਜ਼ (5 1/2" x 10"), ਸੋਫਾ ਕਾਗਜ਼, ਚਿਤਰਾਂ ਦੀ ਫੁਲਾਈ ਦੀ ਦੁਕਈ (ਫਿਲਟਰ ਪੇਪਰ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨੀ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਸਦਕਾ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸਾਮਿਲ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸੁਰਤ ਵਿਕਾਸ ਸਪਸ਼ਟ ਹਨ - ਵਿਕਾਸ ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਕਰਸ਼ਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਰਥਕ ਪੱਖੋਂ ਸੁਰਤ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵਾਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਦੂਜੇ ਕੁਝ ਕੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜਾਬੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਬੇਇਨਸਾਫੀਆਂ ਅਤੇ ਜਾਬਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਨ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜੋ ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਨਕਲਦਾਰੀ ਲਾਗੂ ਦੇ ਉਤਪਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਿਛੇ ਵਿਚ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਨ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਹੈ ਇਕ ਦਮ ਤਿਖੋਰਾ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ 'ਮਿਟੀ' ਤੇ 'ਕੋਰੇ' ਭੰਗੇ ਸੁਰਤ ਤੇ ਅਲੰਕਾਰ ਵੀ ਸਿਰਜੇ। ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰਮਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਅਲੰਕਾਰ ਤੇ ਅਜ਼ੀਬਾਂ ਸਿਰਜਨ ਵਿਚ ਉਸਤਤ ਹੈ, ਤੇ ਇਹੋ ਉਜਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ :

ਪੰਜੀ ਦੇ ਰੰਗਾਂ 'ਚੋਂ ਜੰਮਿਆ ਟਰੈਕਟਰ
ਅਜੇ ਤੀਰ ਤਾਂ ਮਰੇ ਪਿਉ ਦੀ ਬੋਝੀ ਨੂੰ ਹੀ ਵਾਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਚਰਬੀ ਦੇ ਘੁੰਟਾਂ ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ
ਬੋਰ ਉੱਤੇ ਚੀੜਿਆ ਕਲਮੂਹਾ ਇਜੇਣ !
ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਪਿਲਾਇਆ ਤੋਇਆ ਤੇਰਾ ਘਾਪੂ ਦਿਨ ਭਰ
ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਜਾਇਆਂ 'ਚ ਤਿਵਰਿਠਾਂਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ 'ਚ ਸੁੱਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸੁਰਤਾਂ 'ਲਿਖਤੁਮ' ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ - ਹਰ ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਤੇ ਸੁਰਤੀਕਾਰੀ ਅਲੰਕਾਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ :

ਸਾਡੀਆਂ ਤਾਂ ਜੇਬਾਂ ਵੀ ਚਾਜ਼ਾ ਦੇ ਠੋਢੇ ਵਿਚ
ਸੁਰਮਾਮ ਜੁਲੀਲ ਹੋਈਆਂ
ਤੇ ਸਾਡੇ ਹੀ ਭਰਵਾਂ ਦੇ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਕਲੀਆਂ ਛੁਰੀਆਂ
ਸਾਡੀਆਂ ਹੀ ਖਲਾਂ ਨਾਲ ਪੁੜੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਨਿਵੇਕਲਾ ਹੱਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾ ਉਜਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦਾ ਆਗੂ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ - ਵਿਕਾਸ ਇਥੇ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਅਲੰਕਾਰ ਪੈਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੀ ਗੱਤੀਗਤਾ, ਉਦਾਸੀ, ਰੋਹ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਘੱਟ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਨਾਲ ਸਹਿਜ਼ਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਉਚਿਤਤਾ ਗੱਠਦਾ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਕਵੀ ਕਰਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕਰਨਾ ਦੇ ਮੂਲ ਤੱਤ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਅਲੰਕਾਰ ਸੱਭ ਦੇ ਲਾਜ਼ਚ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਕਾਸ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਖਿਆਲ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਖਿਆਲ ਤੱਕ ਜਾਣ ਲਈ ਸੁਚਰ

'ਤੇ' ਦੀ ਬਹੁਤ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਅਸੀਂ ਦੋ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ
 ਜੋ ਜੋ ਕੇ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ 'ਚ ਖੌੜਦੇ ਹੋ
 ਤੇ ਆਪਣੇ ਤੀ ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਦਾ ਜੋਰ
 ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਨਾ ਸੁਣਿਆ
 ਤੇ ਹੁਣ ਇਕਥਾਜ ਕਰਨਾ ਜਾਨਣੀ ਹੈ।

'ਤੇ' ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਡੇ ਜਿਥੇ ਕਵਿਤਾਵਿਚ

ਤੀਬਰਤਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੌਰ ਤੋਂ ਡਿਘਾਈ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕਥਾਜ ਦੀ ਕਿਸੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ 'ਤੇ' ਲਾਗੇ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾ ਵਧੇਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ (ਅਤੇ ਖਿਆਲ 'ਚ ਵਧੀਆ) ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕਥਾਜ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਣੀ ਵੱਲ ਉਸਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਪੁਸ਼ਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਸੁਖਿੰਦਰ ਚਾਠੇ ਪ੍ਰੀਚਯ ਤੋਂ ਜਪਨਟ ਤੋਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

“ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਹਰ ਵਰਨਾ ਇਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਜੋ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਉਹ ਵਰਨਾ ਨਹੀਂ।
 ਕਿਸੇ ਆਰਤ ਵੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਜੇਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕਰਨਾ ਹੀ ਵਰਨਾਤਮਕ ਕਲਾ ਹੈ।”

ਇਕਥਾਜ ਵਿਚ ਵਰਨਾਤਮਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਅਤੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਜੇ ਉਹ ਅਭਵਿਗਾਹਾਂ ਦੀ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਕਵੇ, ਇਸੇ ਦੀ ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜਿੱਠੇ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਲਿਖੇ ਤਾਂ ਜੋਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਉਸਦਾ ਸੰਦੇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਨਤੀਯਾਈ ਬਣ ਕੇ ਉਤਰੇਗਾ। ਇਕਥਾਜ ਦੇ ਹੁਣ ਤੌਰ “ਸੁਲਘਦੇ ਅਭਿਜਾਸ” ਅਤੇ “ਇਕਥਾਜ” ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਛਪ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਸੁਖਿੰਦਰ ਚੰਜਨ ਨੇ ਵੀ ਇਕਥਾਜ ਵਾਂਗ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਕਕਲਾਈ ਕਵੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ “ਸੂਰਜ ਦੇ ਅਸਫਲ” 1972 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਵੱਡੇ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿ-ਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜੋਫ਼ ਸੀ, ਜਨਥਾ ਸੀ ਪਰ ਕਲਾ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਹਾਲੀ ਕੱਚੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਅਸ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ੁੱਠ ਅਨੁਸ਼ਠਾਈ ਲੀਯੋ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਸੁਖਿੰਦਰ 1973 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਆਉਣ ਨਾਲ ਉਸ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ੁੱਠ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਲ ਸਰੂਪ ਉਸਨੇ ਇੱਥੇ ਆਕੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲਿਖੀਆਂ।

“ਤਿੰਨ ਕੋਣ” ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ

ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਭੀਰਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋੜੀ ਵੀ ਵੱਧੀ ਹੈ। ‘ਚਿਰਾਗ’ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇਕ ਅਠਿ ਸਫਲ ਕਵਿਤਾ ਹੈ:

ਗੱਲ ਅਸਲ 'ਚ ਅਲਾਈਨ ਦਾ ਚਿਰਾਗ ਘੋੜ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਸੀ
 ਚਿਰਾਗ: ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਕੰਢੇ
 ਕਪੜੇ ਉਡੀਕਦੇ ਬਜ਼ਰਗ ਤੌਰ ਦੀਆਂ ਆਂਸਾਂ ਦਾ ਚਾੜ੍ਹਣ ਬੰਦ ਸੀ
 ਤੇ ਬੰਦ ਹੈ ਅਜੇ ਵੀ।

ਤੇ ਮੈਂ ਇਹੀ ਦਸ ਰਿਹਾ ਸਾਂ
 ਕਿ ਉਥੇ ਤਾਂ ਐਲਾਨਿ-ਜੰਗ ਤੋਂ ਖਾਮਦ
 ਮੈਂਦਾਨਿ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੀ ਸੁਰਮ ਗੱਲੀ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
 ਪਰ ਮੈਂਦਾਨਿ-ਜੰਗ 'ਚੋਂ ਪਰਤਿਆ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ
 ਦੁਜ਼ਦਿਲ ਡਰੋੜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ

ਉਸ ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅਜੇ ਸਤੀਪਰ ਹੈ - ਥਾਂ ਥਾਂ ਸੰਬੰਧਤ ਸੂਰ ਦੀ ਵੱਡੇ ਕੀਥੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ “ਮੈਂ”

ਕੋੜ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਠਦੀ ਹੈ:

ਤੇ ਤਾਂ ਸੁਣ: ਮੈਂ ਬੀ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ
 ਅਣਲਿਖੇ ਖਤ ਦੀ ਬੜੇ ਅਠਿ ਖਤ ਤੌਰ
 ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਖਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰੀ
 (ਅਜੇ ਤੂੰ ਮੈਂ ਤੋਂ ਖਤ ਨਾ ਲਿਖੀ)

ਸੁਤ ਕੁਝ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਜ਼ਰੋਤੋ !
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਰਫਿਰ ਕਰਨਾ
 ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।
 (ਫਰਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ)

ਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਸੁਖਿੰਦਰ ਸਿਰਫ ਸੁਬਰਚਾਈ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:
 ‘ਕਲਾਕਾਰ ਕਿ ਕਲੰਕੀ-ਕਲਾ-ਕਪੜੇ?’

ਵਿਸਰਾਮ ਚਿੰਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਉਹ ਚੋਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਦਾ ਹੈ, ਆਰਜ਼ ਚੋਜ਼ੋਤੀ :
 ਅਸਿੱਧਤ ਬੈਠ ਛੱਡ ਤੁਹੇ ਕਾਫ਼ਲੇ ਤੂੰ ਇਹ ਕਹਿ:
 "ਜਿਹ ਤੇ ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਦੀ ਕੋਠਿਓਂ ਦੀ ਕਰਾਂਗੇ
 ਤੇ ਜਿਹ ਛੱਡਣ ਦੀ ਵੀ"
 'ਉਠਣ' ਤੇ 'ਭਰਣ' 'ਚ ਸੁਟਵਈ
 ਉਸ ਦੀ ਕੋਠਿਓਂ ਜਾਗੀ ਹੈ ਹਰੇ ਤੀਰ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਹ "ਉਠਣ" ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਨੀ ਤਾਂ "ਉਠਣ" ਤੂੰ ਆਰਜ਼ ਚੋਜ਼ੋਤੀ ਕਰੇ
 ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਹ ਕਿਹੋ ਵੀ ਨਾ ਕੋਈ ਇੰਦਰੋਜ਼ ਵਰਤ ਦੀ ਕੋਠਿਓਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਦੇਸ਼ ਉਠੇ ਵੀ ਉਹ ਆਮ
 ਆਮ ਜਾਣੇ ਹੈ ਕੋਈ ਬੈਠ ਛੱਡ ਇਹ ਸਦੇ ਸਦੇ ਪੁਰਾਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਠਿਓਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਕੋਈ ਕਰਨਾ ਇਹ ਆਜੇ
 ਇੰਦਰੋਜ਼ ਨਾਂ ਸਦੇ ਪੁਰਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਕੀਤੀ ਸੀ ਆਈ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਣ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਾਠਕਾਂ ਵੱਲੋਂ
 ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣ ਪੁਰੀ ਆਮ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਰੇਤ ਸੁਕਿਸ਼ ਆਧਿਕਾਰ ਕਾਰੀ ਇਹ ਉਠੇ ਆਰਜ਼ ਤੇ ਕਰਦੇ ਉਹ
 ਦੀ ਆਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਉਪਰ ਹੀ ਵੀ ਉਠਦੀ ਹੈ - ਕੋਈ ਤੂੰ ਹੁੰਦੇ ਆਰਜ਼ ਸੁਠਾਤ ਸਿਖਦੇ ਕੋਈ ਨਾਲ ਤੇ ਜਿਹੋ
 ਜਿਹੋ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣ ਨੇ ਲਿਖਦਾ ਹਿਠ ਤਾਂ ਉਹ ਛੱਡੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਨਰਾ ਸੁਠ ਸੁਠਾਪਤ ਕਰ ਕਰੇਗਾ।
 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਪੁਰਾਣ ਸੁਠੇ ਸੁਠੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ :

ਜੇ ਕੋਈ ਉਦਾਸ ਨਾਮ ਪਠ ਕਰੀ ਚੁਠੇ ਤੇ ਦੁਖਤਰ ਦੇ ਕੇ
 ਕਿਏ ਸੁਠਾਤੀ ਸੀਰੇ 'ਤੇ ਸੁਖਮ

 ਜੇਕਰ 'ਚ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਤੂੰ ਪੁੱਛੇ
 ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਹਰ 'ਚ ਕੋਈਆਂ ਕਾਉਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼
 ਕੋਈ ਜਾਹਿਸ਼ ਨੀ ਹੁੰਦੀ

"ਉਠਣ" ਦਾ ਤੀਜਾ ਕਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਇਕੱਠੇ ਅਤੇ
 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਚੁਠੇ ਵਧੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਿਆਸੀ ਸਠਿ ਨਾਲ ਪੁਰਿਠੇ ਨਹੀਂ; ਨਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ
 ਸਠਿ ਨਾਲੋਂ ਸਠਿ ਸਠਿ ਤੋਂ ਤੇ ਉਠਦੀ ਕੋਈ ਦਾ ਪੁਰਾਣ ਸੁਠ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਉਠਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਪਿੱਠੇ ਪੁਰੀ ਅੱਜੇ ਵੀ ਮੁੱਖੀ
 ਸਠਿ ਹੈ ਜੇ ਉਠਦੀ ਘਾਟੁਰ ਜਾਗੀ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਸੁਠੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਰਜ਼ ਵਿਚਰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਿਠੇ ਜੀਵਨ ਚਿੰਤਾ
 ਕਿਸੇ ਮਠੇ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ ਉਠਦੀ ਪਰ ਵਾਂਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਇਹ ਸੁਠ ਸੁਠ ਆਇਦਾਜੀ, ਸੁਠ, ਪਰ
 ਸੁਠ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। 'ਆਇਦਾਜੀ' ਕੋਈ ਮਰ ਤੂੰ ਛੁੱਟਦੀ ਹੈ :

ਕਰ ਸੁਠਾਤ ਨਾਲ ਅਸਾਂ
 ਕੱਢੇ ਤੂੰ ਵਿਦਿਆ ਸੀ ਕੀਤਾ
 ਅੱਜੇ ਆਪਣੇ ਮੋਠਿਆਂ ਤੇ
 ਆਪਣੀ ਹੀ ਸੁਠ ਹੈ
 ਪੁਰਾਣ ਸੁਠ ਹੈ ਜਾਂ ਪੁੱਛੇ ਦੁਖੀਆ
 ਚਿੰਤ ਕਰੇ 'ਚ ਪੜ੍ਹੀ ਅਜੇ ਵੀ ਉਠਦਾ ਹੈ
 ਜੁਠੀ ਪੜ੍ਹੇ ਦਾ ਚੁਠੇ
 ਸੁਠੇ ਚਰਮ ਤੂੰ ਛੁਠ ਗਿਆ ਹੈ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਰਜ਼ ਮੁੱਖ ਸਦੇਸ਼ੋਤੀ ਅਖੌਬੀ ਸਠਿ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਿਚ ਫਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਸੁਠ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤੂੰ ਉਠੇ ਹੀ
 ਆਰਜ਼ ਸੁਠ ਹੈ ਜੇਕੋ ਕਰੇ ਉਹ ਆਪਣੇ 'ਸੁਠ' ਨਾਲ ਇਹ ਮਿਲ ਸੁਠ ਹੈ

ਸੁਠ ਸੁਠ ਮੈਂ ਕਰ ਵੀ ਪਰ ਤੂੰ ਪਰਤਿਆ ਹਾਂ
 ਮੈਂ ਦੂਰ ਤੋਂ ਆਇਆ ਜਾਗੀ ਹੈ
 ਮੇਰੀ ਕਾਲੇ ਸੁਠ ਦੀ ਸੁਠ ਕਰ ਖਤਮ ਹੋਠੀ
 ਮੇਰੀ ਅੱਠਾ ਕਰ ਪਰਤ ਦੀ ਆਰਜ਼ ਤੋਂ ਮਰਤ ਹੋਠੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਜਾਂ ਸਠਿ ਤੂੰ ਪੁਰਾਣ ਆਪਣੇ ਅਰਠ ਅਸੁਠ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਗੇ - ਜੇਕੋ ਕੋਈ ਕੋਈ ਰੂਪ ਕੋਈ
 ਉਠ ਆਉਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਠੇ ਚਿੰਤ ਵਰਤ ਕੋਈ ਕੋਈ ਵੀ ਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਏ ਆਇਦਾਜੀ, ਸੁਠ, ਪਰ, ਸੁਠ ਆਇਦਾਜੀ
 ਸੁਠ ਤੂੰ ਚਿੰਤ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਠਦੀ ਕੋਈ ਵਿਚ ਇਹ ਖਾਜ ਕਰ ਉਠਪ ਤੇ ਜਾਗੇ ਹੈ ਜੇ
 ਪਾਠਕ ਤੂੰ ਆਰਜ਼ ਕੋਈ ਵਿਚੋਂ ਕੁਠੇ ਨਾ ਕੁਠੇ ਬੈਠ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣ ਹੈ। ਪੁਰਿਠੇ ਦਾ ਕੱਢ ਉਠਦੀ ਕਾਰ ਖਾਰ ਦੁਖਦਾ ਹੈ :

ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਜਾਣਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਉਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਿੱਤੇ ਦੀ 'ਦਲ ਦਲ' ਵੱਲ ਹੀ ਝਾਤੀ ਪੁਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਟਿਆਰ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਚਪਨ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਗੁਜਰਦਾ ਹੈ। ਕੇਖਰ, ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦੀਆਂ ਆਮ ਉਲਝਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਜਦੋਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰਮਾਂਸ, ਦੁਖਾਂਤ, ਉਲਝਣ ਵਿੱਚੋਂ, ਜਦੋਂ - ਕਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਮਿਲਾਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

"ਅੱਜ ਜੋਈ ਕੜੀ ਖੁਸ਼ ਆ, ਸੁੱਖ ਹੋਵੇ", ਤਾਗ ਨੇ ਤੋੜੀ ਫੜਾਉਣ ਆਈ ਕੜੀ ਨੂੰ ਜਤਾਇਆ।
"ਅੱਜ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੋਮ ਦੀ ਆ।" ਕੜੀ ਤਾਗ ਨੂੰ ਦਾੜ ਗਈ। (ਪੰਨਾ 43-46)

ਹੈ। ਇਹ 'ਸਾਉ-ਪੁਰਸ' ਹਿੰਦੀ ਦੀਆਂ ਟਿੱਠਾਂ ਦੇ ਵਿਕੇਨ ਵਾਂਗ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਪਿੰਡਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਗਮਯਾਕ ਗਹਿੰਦਾ ਹੈ।
ਉਕਠਾਗ ਦਫਤਰ ਦੇ ਅਫਸਰ ਦਾ ਬਪਨਾਮੀ ਕਰਮੀ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਅਫਦਾ ਹੈ।

"ਹੈ ਹੀ ਤਾਗ ਨੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਖਰਚੇ ਤੇ ਜਾਂ ਡਿਠ।" ਕੁੱਠੇ ਬਪਨਾਮੀ ਨੇ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਨਾ ਆਖੀ।
"ਜਾਂ ਡਿਠ ਕੀ ਹੈ" ਅਫਦਾ ਸਰ ਤੋੜ ਸਮਝਦੀ ਤੋੜੀ ਵੀ ਫੈਲੀ ਵੀ ਫੈਲੀ ਖੜੀ ਸੀ।
"ਜਾਂ ਡਿਠ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਤੋੜੀ ਜਾਏ ਮਿਸ ਆਉ"। ਬਪਨਾਮੀ ਨੇ ਗੱਲ ਪੱਧਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। (ਪੰਨਾ 112)

ਕਰਮੀ ਨਾਲ, ਉਸ ਦੇ ਤਾਏ ਦੇ ਪੁੱਤ ਸੰਗਾਰੀ ਤੇ ਕੁੱਠੇ ਸਰੂਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਤੌਰ ਆਗੇ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਹਰ ਕਦਮ ਸਿਮਾਇਪ ਅਤੇ ਨਿਤਰਤਾ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਪੁੱਟਦੀ ਹੈ।

ਕਰਮੀ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੁਠੇ ਸਰ।
"ਕੁਠੇ ਕੁਠੇ ਕੋਰ।"
"ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ ਗਦਾਰ ਕੋਰ।" ਜਾਂ ਡਿਠ
"ਸਾਡੇ ਹੱਥ - ਇਥੇ ਹੱਥ।" (ਪੰਨਾ 132-133)

ਕੋਠੇ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਕੁਠੇ ਦੀ ਉੱਤ ਹੈ ਕਾਇਰ ਅਤੇ ਕਾਇਰਾਂ ਜਦ ਇਹ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪ ਖੀਰੀਆਂ ਸੁਣਾ ਹੱਟਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪੂਰਬ ਇਹ ਕੜੇ ਸੂਰਜ ਵੀ ਨਾਲੀ ਨਾਲ ਦੁਖੇਕ ਇਹ ਕੋਲ ਪਸਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੜੇ ਉਹ ਤਾਂ ਕੜੇ ਦੀ ਸਾਂ ਅਰਬ ਤੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।
ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਈਵਿਟ ਸਰੂਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਠਾਇਆ ਹੈ। ਵੀ ਗੋਰਮਿਟ ਕੜੇ, ਕੜੇ, ਇਹ ਅਸਿਰਾ ਕਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕੁੱਠੇ ਕਾਇਰਾਂ ਨਿਖੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਵਾਰ ਸਿਰਕੁਣਾ ਕੜੀ ਸਰਜ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਅਤੇ ਤੁਪਾਂਤਰ - ਪੱਖਾਂ 'ਚ ਹੋਈ ਚਾਹੀਚੀ ਸੀ, ਉਹ ਕਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਖਾਸਾ ਪਿਆਰ ਵੇਣ ਵੀ ਕੜੇ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

— ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ

ਸ਼ਾਹਿਤ ਸੰਸਾਰ

1980 ਨੂੰ ਹੋਈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਟਰੇਗੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪੰਚਵਾਲੀ ਇਕੱਤਰਤਾ 19 ਨਵੰਬਰੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਕੁੱਠੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਠਾਉਣੀ ਪਈ।
ਅਕਸ਼ਰਾਂ ਤੋੜੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਟਰੇਗੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕੋਠੇ ਕੋਠਾਈ ਨਾ ਹੋਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਿੰਦਾ, ਤੇ ਦਾ ਮੁੱਖ - ਉੱਪ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਉਸ ਉੱਪਰ ਤਰਪੂਰ ਹਿੰਸਾ ਸਿਰਾ। ਤੇ ਕੜੇ ਕੋਠੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਾਰ ਕੋਠੇ ਨੇ

ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਗਹਿੰਦਰ ਆਗ ਕੁੱਠੇ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਰਤ ਆਪਣੇ ਹਿਸਤੋਦਾਗ ਅਤੇ ਕੋਠੇ ਤੋਂ ਸਿਰਕੁਣ ਗਏ ਸੀ। ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਤਸੱਦਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਇਸ ਤਸੱਦਦ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਅਤੇ ਉਥੇ (ਤਾਰਤ) ਕੰਮ ਕਰ ਗੀਆਂ ਕੀਤਰ ਕੋਠੇ ਵੀ ਆਉਣ ਉੱਤੇ ਇਸ ਤਸੱਦਦ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਅਤੇ ਉਥੇ IPANA ਦੇ ਕੋਠੇ ਮੰਨ ਹਨ।

ਕੋਠੇ ਵਾਲੀਆਂ ਇਕੱਤਰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਹੈ।

ਸੰਪਾਨ: ਫਰੇਜਰਵਿਊ ਨੇਕਰ ਕੁੱਠੇ ਗਊਸ 6470 VICTORIA DR. VANCOUVER
ਇਕੱਤਰਤਾ: ਹਰ ਦੂਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਪਿਰ ਦੇ 12:00 ਵਜੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਨਾਲ ਸੁੱਖ ਵਾਕੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਫੁਨ ਕੋਰ: ਸਮਸੇਰ ਤੋੜੀ: 876-8281

(ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ ਪ੍ਰਧਾਨ)

ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮਸਲੇ

- ਉੱਚੇਲ ਦੋਸਾਂਡ

ਉੱਚੇਲ ਦੇ ਗਾ ਤੇ ਖੜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੇ ਸਰਦ
 ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਾਤੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਿਚ ਉਹ " ਮਧ - ਵਰਗੀ ਇੰਮੀਗਰੇਂਟ ਜ਼ਹਿਨੀਅਤ
 (MENTALITY) ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਉੱਚੇਲ ਤੇ ਪਿ ਆਮ ਸਮਾਜਿਕ - ਸਿਆਸੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਉਹਨਾਂ ਅੰਸ਼ਾਂ
 ਵਿਚੇ ਹੋਣ ਵਿਚ ਉ ਨਿਰੋਲ ਸੇਵਾ ਜਾਂ ਅਗਵਾਈ ਸਈ ਉਤਾਣੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ ਪਰ
 ਨਿਰੋਲ ਦੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਕੁੱਝ ਕੁ ਸੰਕਘਣਾਂ ਹਨ
 ਆਮ ਸੰਕਘਣਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮਧ ਵਰਗੀ ਅੰਸ਼ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ
 ਇਹ ਜਮਾਤ ਜਾਤੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਵੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰ
 ਕਰੀਂ ਵਰ ਇੰਦੀ - ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਕੋਈ ਜਗ ਹੀ ਖੜੇ ਰੁਹਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਦੇ
 ਸਮਾਜ ਕਾਫ ਜਾਤੀ ਸਤਿਆਚਾਰ, ਵਿਚਾਰਪੀਰਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਾਂਝ ਪੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ

ਉੱਚੇਲ - ਜੀਵੀ ਅੰਸ਼ ਤੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਤੋਂ ਤਾਦ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਮਧ - ਵਰਗੀ
 ਸਿਰਫ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਸ਼ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਾਰੇ ਸਾਰਿਆਂ ਕਾਲ ਮੱਠਾ ਜੜੇ
 ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਤੋਰਨਾ ਨਾ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਸ਼ ਆਪਣੀ
 ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ।

ਉੱਚੇਲ ਦੀ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਵਰ ਸਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਰਦੇ ਨਹੀਂ, ਗੱਲ ਵੱਡੇ ਤਾਂ ਉਹ
 ਜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਵਰਦਾ ਇਸ ਵਰਦੇ ਸਾਡਾ ਕੁੱਝ ਵਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਵਰਦਾ।
 ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਮਧ ਵਰਗੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਚਿੰਟੇ ਕਸਬਪ੍ਰਸਤਾਂ ਕਾਲੇ ਦੀ "ਚਿੱਟਾ"
 ਸਭੂਰ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ
 ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਿਲਣਵਰਤਣ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਦੂਸਰਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ
 ਨੂੰ ਖਾਹ ਆਪਣੇ ਤਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਵਰ ਜਾਕੇ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰ ਵਿੱਚੇ ਹਨ।
 ਜਿਹੜੇ ਵਰ ਜਾਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਉਹ ਨੇੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੀ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ
 ਨੂੰ ਰਫਰਤ ਤਰੀਆਂ ਨਕੁਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

ਮਨ । ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਜੀ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਵਰਜਨ ਸਿੰਘ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਇਥੇ ਆਏ
 ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲੋਥੇ ਲਾਇਆ ਹੈ - ਕੁਝ ਚਿਰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਅਤੇ ਖਾੜੀ ਤਾਰਤ ਵਿਚ ।
 ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਵਡਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਬਣਾਂ ਅਤੇ ਵਰਜਨ
 ਦਾ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ "ਜੇ ਕੋਈ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਕੋਝੇ
 ਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਉਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਤੀ ਆਪਣੀ ਪੁੰਗ ਸੁਨੀਅਨ ਕੀਰਿਹ ਚ, ਜਮਾ
 ਲਈ ਕੀ - ਸੁਝੇ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ। ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਉਥੇ ਹੀ ਹੋ ਨਹੀਂ ਖਲੀਕ ਤੁਹਾਡੀ
 ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਪਾਕੇ ਤੀ - ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ - ਵਿਊੰ"।
 ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਜਾਇਜ਼ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੇ
 ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਉਹ ਉੱਚੀ ਜੀਵੀ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਵੀਆਂ ਵਿੱਚ
 ਸਾਡੇ ਆਮ ਮਜ਼ਹੂਰ ਤੁਹਾਣਾਂ ਢਾਂਗ ਵਧੇ ਜੁੜੇ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ
 ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ
 ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਖਾਕੇ ਖੁਰਾ ਤਲਾ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਉਹਨਾਂ
 ਪਾਮ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਜਵਾਬ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਊੰ ਪਿ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਹੱਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ
 ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵੱਧ ਸਕਾਂਗੇ। ਵਿਸ਼ੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ
 ਉਸ ਦੀ ਅਸੀਂ, ਪਾਕੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਗਰਾਂ ਦੇ ਸਾਈਜ਼ਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।
 ਅਸਲੀ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਜਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਸਤਿਆਚਾਰਕ
 ਆਗਠਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਠੇਕੇ ਰੱਖ ਕੇ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਦੇ
 ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਆਪਣਾ
 ਹਿੱਸਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਅਗਵਾਈ ਦੇ ਕੇ ਨਹੀਂ
 ਪਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਇਕ ਕਾਰਖਾਏ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਜਿਕਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਇਹ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਨੇ ਅੰਸ਼ ਹੀ ਰਿਹਾ - ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰਾਂ
 ਸਿਰ ਹੋਵੇਗਾ ਓ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਵਿਸਦੇ
 ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਵਿਊੰ ਵਿ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੰਦਗੀਆਂ ਆਪਣੀ ਵਿਚ ਮੁਤਾਬਕ
 ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋਥੇ ਲਾਈ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਸ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਸਿਹਰਾ
 ਮਧ - ਵਰਗੀ ਉੱਚੀ - ਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਸਕੇਗਾ - ਕੇ ਉਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ
 ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਵੇਸ਼ ਕੇ ਹੋ।

Your Neighbourhood Agent

GIFFIN INSURANCE
AGENCIES LTD.

28th & FRASER

#205-4381 FRASER
PHONE

SPECIALIST
GENERAL INSURANCE
HOME OWNER - BUSINESS

- * AUTO INSURANCE & LICENCE
- * FIRE, THEFT & LIABILITY
- * NO DEDUCTIBLE GLASS COVERAGE
- *

Authorised agent

24 hrs. service

call 522-3907 (Pager 307)

Leave your phone No.

Res 584-1596 Office: 874-4241

12961 92A Ave - Surrey

ਤੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ

T. S. DHALI WAL

OFFICE: 874-4241

RES: 584-1596

**VICON MEDIC
PHARMACY**

ਵਾਈਕੋਨ ਫਾਰਮੇਸੀ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ
6407 MAIN ST. ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ
ਤੁਸੀਂ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੈਲੈਂਟ ਸਮਾਨ ਖ਼ਰੀਦ
ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸਮਝੀਆਂ ਵੀਅਤਾਂ ਤੇ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ।
ਖੁਦ ਮਾਊ ਤੇ ਮਰਮਾ ਕੇ ਦੇਖੋ।

TEL: 324-3177

KENNY K. H. NG B.S.C. (PHARM.)
R.P.E.B.C.

PAUL C. Y. FU B.S.C. (PHARM.)
R.P.E.B.C.

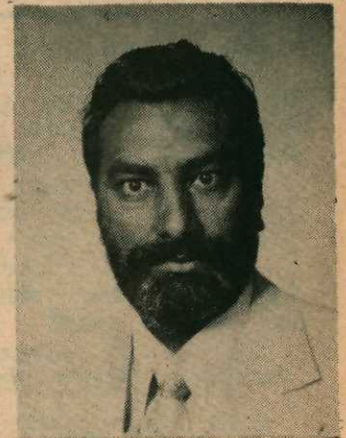
6407 MAIN ST.
VANCOUVER, B.C. V5W 2V5

**YOUR LOCAL REALTOR
BUYING, SELLING OR TRADING
YOUR PROPERTY — ALWAYS
REMEMBER YOUR LOCAL
REALTOR!**

Gurpiar Romana

Bus.: 859-7636

Res.: 853-8783

ਹਰ ਉਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾਰ
ਖਰੀਦਣ ਜਾਂ ਕਰਦ ਵੇਚਣ
ਲਈ

ਗੁਰਪਿਅਮਾਰੋਮਾਨ
ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦਾ ਸੋਚੋ।

105/33119 South Fraserway, Abbotsford V2S 2B1

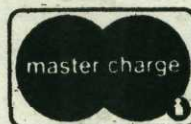
“ONE-STOP” GROCERY CENTRE

MAIN FOOD CENTRE

6681 Main St. [at 51st. Ave.]

PHONE: 324-4185

FIGURE ON SAVINGS
WHEN YOU FOOD SHOP HERE

FRESH

*Vegetables from Fiji
Every Week*

**SPECIAL SHIPMENT
JUST ARRIVED**

**LARGE VARIETY OF
RECORDS & 8-TRACKS**

SPECIAL OFFER:

**ALL SIZES
HEAVY-
BOTTOM
PATILAS**

ਹਰ ਸਾਈਜ਼ ਦੇ ਭਾਰੇ ਬੱਲੇ
ਵਾਲੇ ਪਤੀਲੇ ਦੀ ਸੇਠ

CLEANLINESS

**LOWEST PRICES — PURE & FRESH
QUALITY GROCERY ITEMS**

6681 MAIN STREET, VANCOUVER

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਸਕ-ਪੱਤਰ

WATNO DUR

P.O. BOX 67681 STN. "O"
VANCOUVER, B.C. V5W 3V2

Second class mail Reg. No. 3233

FRONTIER CLOTH HOUSE LTD.

6695 MAIN STREET VANCOUVER, B.C.

THE KING OF SAREE

Tel.: 325-4424

FRONTIER

THE HOUSE OF

FASHION FABRICS

*Frontier —
the
Fair
Deal
Store*

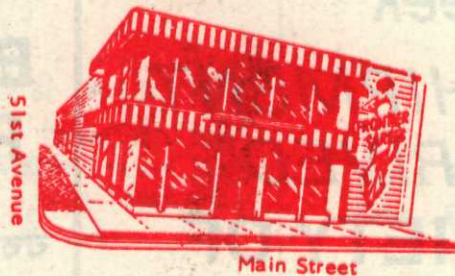
Tel.: 325-3515

FRONTIER

THE HOUSE OF

BEAUTIFUL SAREES

*Frontier —
the
First
In
Fashion*

THINK OF US AS BIGGEST SAREE STORE IN CANADA

WATNO DUR (Far from the Motherland) is a literary and cultural monthly of PANJABI language — the mother-tongue of East Panjab (India) and West Panjab (Pakistan) — published by WATNO DUR PUBLICATIONS (Reg'd). WATNO DUR has been serving Canadian readers since July, 1973. The contributors include well-known Panjabi writers from Canada, India, Pakistan and England.

WATNO DUR
P.O. BOX 67681 STN. "O"
VANCOUVER, B.C.
V5W 3V2